

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет
Кафедра кримінального права і процесу

Лучка Ольга Романівна

**Кредитні відносини: кримінально-правова охорона/ Credit Relations:
Criminal Legal Protection**

Спеціальність 8.03040101 – Правознавство
Магістерська програма – Правознавство

Магістерська робота

Виконала студентка групи
ПРМ-21
О. Р. Лучка

Науковий керівник:
к.ю.н., доцент О. М. Яремко

Магістерську роботу допущено
до захисту
« ____ » _____ 2017 року

Завідувач кафедри
_____ **Н.З. Рогатинська**

ТЕРНОПІЛЬ - 2017

РЕЗЮМЕ

Дипломна робота містить 103 сторінок, список джерел - 64 найменувань.

Мета дипломної роботи: дослідження кримінально-правової охорони кредитних відносин.

Об'єктом дослідження є: суспільні відносини, пов'язані із вчиненням злочинів у сфері кредитних відносин.

Предметом дослідження є: кримінально-правова охорона кредитних відносин.

Одержані висновки та їх новизна: Злочини у сфері кредитування, як кримінологічно-однорідна група, є різновидом фінансових злочинів та посягають на систему кредитно-фінансових відносин. Завжди характеризуються суспільною небезпечністю діянь, їх протиправністю, конкретністю та причинним зв'язком. Суб'єкти, які вчиняють злочини у кредитній сфері за своєю кримінологічною характеристикою відносяться до загально кримінального типу та їх дії завжди характеризуються прямим умислом.

Ключові слова: кредитні відносини, кримінальна відповідальність, склад злочину, правова кваліфікація.

RESUME

Thesis contains 103 pages, source list - 64 names.

The aim of the thesis: investigation of criminal protection of credit relations.

The object of the study is social relationship connected with crime commitment in the area of credit relationship.

The subject of the study is criminal - law protection of credit relationship.

The resulting conclusions and their novelty: Offenses in the sphere of credits as criminological - uniform group is the variation of financial crime and encroaches on the system of criminal - financial relationship. They are always characterized by

social insecurity of acts, their illegality, specificity and causative relation. The subjects which commit crimes in the credit sphere by their criminological character refers to general criminal type and their acts always are characterized by direct intention.

Key words: credit relations, criminal liability, crime, legal qualification.

АНОТАЦІЯ

Лучка О. Р. Кредитні відносини: кримінально-правова охорона. – Рукопис.

Дослідження на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» за спеціальністю 8.03040101 – Правознавство - Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, 2017.

У магістерській роботі розкрито зміст кредитних відносин як об'єкта кримінально-правової охорони. Виділено та класифіковано злочини у кредитно-фінансовій системі. Здійснено юридичний аналіз складів злочинів, а також розглянуто їх кваліфікуючі ознаки. Здійснено аналіз стану практики застосування статей Кримінального кодексу України, що передбачають відповідальність за вчинення злочинів у сфері кредитування, виявлено наявні в цій сфері проблеми. На основі комплексного дослідження кримінальної відповідальності за даний вид злочинів розроблено рекомендації щодо вдосконалення кримінального законодавства України.

ANNOTATION

Luchka O. R. Credit relationship: criminal - law protection. - Manuscript.

Research on education and qualification level «Master» in the specialty 8.03040101 - Law - Ternopil National Economic University, Ternopil, 2017.

In the master's thesis the meaning of credit relationship is explored as the object of criminal - law protection. There are selected and classified all the offenses in the criminal - financial system. In the thesis legal analysis of crime is carried through and their classifying features are closely examined. There is the analysis of the state of the practice of the usage of the Criminal Code of Ukraine which provide responsibility for the crime commitment in the sphere of credit terms, some problems in this area are found. On the basis of the complex investigation of criminal responsibility for the present type of crime there is elaborated some recommendations for improvement of the criminal law system of Ukraine.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН	11
1.1. Кредитні відносини як об’єкт кримінально-правової охорони.....	11
1.2. Поняття, сутність, основні ознаки та класифікація злочинів, що посягають на кредитні відносини.....	20
Висновки до Розділу 1.....	29
РОЗДІЛ 2. ЗЛОЧИНИ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА КРЕДИТНІ ВІДНОСИНИ: ЗАКОНОДАВЧА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ТА КВАЛІФІКАЦІЯ	31
2.1. Особливості об’єктивних ознак складів злочинів у сфері кредитування.....	31
2.2. Характеристика суб’єктивних ознак складів злочинів у сфері кредитування.....	40
2.3. Кваліфікуючі ознаки злочинів, що посягають на кредитні відносини.....	52
Висновки до Розділу 2.....	60
РОЗДІЛ 3. ЗАКОНОДАВСТВО І СУДОВА ПРАКТИКА ІЗ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН: ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ В УКРАЇНІ	63
3.1. Практика застосування кримінально-правових норм, що встановлюють відповідальність за посягання на кредитні відносини....	63
3.2. Вдосконалення кримінального законодавства у сфері кредитних відносини.....	75
Висновки до Розділу 3.....	88
ВИСНОВКИ	91
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	96

ВСТУП

Актуальність теми. Як свідчать сучасні правові реалії, з початку фінансової кризи в Україні кредитні правовідносини становлять чи не найбільший відсоток правових конфліктів. Відповідно протидія злочинам у сфері кредитування є архіважливою проблемою діяльності судових і правоохоронних органів, що зумовлено кількома чинниками.

По-перше, вияви шахрайства в кредитній сфері не лише завдають збитків кредиторам, а й негативно впливають на стабільність усієї фінансової системи України. По-друге, кредитні злочини характеризуються високою латентністю, оскільки не всі потерпілі від них, насамперед, керівники фінансових установ, звертаються із заявами про злочин до правоохоронних органів (побоюючись за ділову репутацію своїх організацій). По-третє, особи, що вчинили злочини у сфері кредитування, у різних формах приховують свої злочинні дії, зокрема, використовують послуги фіктивних підприємств, маскують справжні наміри за допомогою удаваних юридичних угод, а також злочинні наслідки під “невдалу” господарську діяльність, із застосуванням сучасної комп’ютерної та оргтехніки підроблюють бухгалтерські та інші документи, вживають заходів щодо відмивання коштів, здобутих злочинним шляхом та ін.

Відповідно ефективне законодавство з кримінально-правової охорони кредитних відносин і практика його застосування є надзвичайно важливим чинником підтримання стабільності української економіки. Проте, вони є неможливими без ведення вітчизняними науковцями досліджень у даній сфері кримінально-правових відносин.

Варто зазначити, що ґрунтовних кримінально-правових досліджень кредитних відносин за час незалежності України та формування ринкових відносин не проводилось. Хоча окремі аспекти даної проблеми розкривалися у працях таких науковців як О. П. Білька, С. В. Бондара, М. Л. Давиденка, М. В. Ємельянова, В. А. Карпука, А. М. Клочка, О. В. Кришевича, Т. О. Мудряка, В. О. Поливач, К. О. Соколенка, О. В. Старостенка, О. О. Сухачова, О. В. Тихонової,

С. С. Чернявського та ін.

Отже, усе вище зазначене свідчить про те, що вивчення сутності злочинів у кредитно-фінансовій сфері, розроблення шляхів їх запобігання є досить актуальним з наукової та практичної точки зору.

Об'єктом дослідження є сукупність суспільних відносин, що виникають у сфері кредитування і охороняються кримінальним законодавством.

Предметом дослідження є кримінально-правова охорона кредитних відносин в Україні.

Мета і завдання дослідження. Метою магістерської роботи є дослідження кримінально-правової охорони кредитних відносин.

Окреслена мета дослідження визначила наступну низку його завдань:

- визначити сутність кредитних відносин як об'єкту кримінально-правової охорони;
- здійснити класифікацію злочинів у кредитно-фінансовій системі, класифікувати їх на основі відповідних ознак;
- виділити типові характеристики об'єктивних та суб'єктивних ознак складів злочинів у кредитно-фінансовій системі;
- дослідити кваліфікуючі ознаки злочинів у сфері кредитних відносин;
- здійснити критичний аналіз стану практики застосування кримінально-правових норм, що встановлюють відповідальність за посягання на кредитні відносини та виявити наявні в цій сфері проблеми;
- сформулювати рекомендації щодо вдосконалення кримінального законодавства із охорони кредитних відносин, а також практики його застосування.

Теоретичну основу магістерської роботи становлять дослідження таких науковців як С. А. Гадойбоев, Д. О. Гетманцев, С. О. Лук'яненко, В. А. Мисливий, М. І. Мельник, В. М. Попович, Н. В. Рогожнікова, Л. Г. Рябко, М. І. Хавронюк та інших.

Методологічну основу дослідження утворює система як загально-філософських, загальнонаукових, так і спеціальних методів пізнання. Серед

даних методів, насамперед, слід виділити такі як: – *діалектичний* та *метафізичний* (при формулюванні вихідних понять, що стосуються предмета дослідження); – *історико-правовий* (при дослідженні становлення інституту кримінально-правової охорони кредитно-фінансової сфери, його залежність від безпосередніх змін економічного та політичного устрою України); – *порівняльно-правовий* (при дослідженні міжнародного та національного законодавства, що встановлює відповідальність у сфері кредитних відносин); – *системно-структурний* (при дослідженні сучасного стану та перспектив законодавчої регламентації питань, що впливають із вчинення злочинів в сфері кредитування); – *догматичний* (при аналізі чинного законодавства, яке регулює правовідносини у зазначеній сфері; за його допомогою визначено також детермінанти злочинності у цій сфері).

Нормативну базу дослідження склали Конституція України, чинні кодекси України (Кримінальний кодекс України, Цивільний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Господарський кодекс України та ін.), закони та підзаконні нормативно-правові акти у сфері регулювання охорони кредитних відносин.

Основу емпіричної бази склали матеріали правозастосовчої практики із вчинення злочинів в сфері кредитних відносин (100 судових рішень, що були предметом розгляду судів загальної юрисдикції України за період 2014-2017 рр. і розміщені в «Єдиному державному реєстрі судових рішень»).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що магістерська робота є одним з перших досліджень в Україні, яка присвячена проблемам кваліфікації злочинів у кредитно-фінансовій сфері, їх протидії з урахуванням соціальних реалій сьогодення, наявних теоретичних досліджень та правозастосовчої практики, зокрема правової реформи, що передбачає вдосконалення законодавства в цій сфері. В результаті дослідження сформульовано ряд понять, висновків, положень, пропозицій і рекомендацій, які відбивають його наукову новизну та виносяться на захист, зокрема:

вперше:

- здійснено із урахуванням сучасних українських реалій комплексне дослідження кримінальної охорони кредитних відносин в Україні;

- досліджено кредитні відносини як родовий об'єкт складів злочинів;

удосконалено:

- положення про склади злочинів у сфері кредитування. Насамперед, запропоновано впровадження у вітчизняне кримінальне право такі самостійні склади злочинів, як «Шахрайство в сфері кредитування», «Незаконне отримання кредиту», «Злісне ухилення від погашення кредиторської заборгованості».

набуло подальшого розвитку:

- дефініція «злочини у сфері кредитних відносин»;

- систематизація злочинів у сфері кредитування.

Практичне значення магістерського дослідження полягає у тому, що його результати можуть бути використані в науковій, правотворчій і правозастосовчій діяльності; при формуванні практики розгляду справ у судах, пов'язаних із кримінальною охороною кредитних відносин, а також при викладанні навчальних дисциплін з курсів «Кримінальне право (Особлива частина)», «Фінансове право», «Банківське право», «Проблеми кваліфікації злочинів» тощо.

Апробація результатів дослідження. Окремі положення та висновки магістерського дослідження було оприлюднено на Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Проблеми модернізації сучасного права» (м. Тернопіль, 22 квітня 2016 р.), матеріали котрого опубліковано (Лучка О. Р. Кредитні відносини: кримінально-правова охорона / О. Р. Лучка // Проблеми модернізації сучасного права: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Тернопіль, 22 квітня 2016 р.). – Тернопіль, 2016. – С. 42-44.

Структура магістерської роботи відповідає об'єкту, меті та завданням дослідження. Магістерське дослідження складається зі вступу, трьох розділів, що включають сім підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Зміст роботи викладено на 103 сторінках друкованого тексту, з них основний текст складає 95 сторінок. Список використаних джерел (кількістю 64 найменувань: 11 - нормативно-правові акти та 53 – література) займає 8 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН

1.1. Кредитні відносини як об'єкт кримінально-правової охорони

Дедалі частіше учасниками кредитних відносин стають як великі підприємства, малі виробничі й торгові структури, так і держави та окремі громадяни. Розвиток ринкових відносин в Україні, соціально-економічні перетворення викликали необхідність забезпечення правового захисту прав та законних інтересів учасників відносин у фінансово-кредитній сфері.

Кредит – складна правова категорія, єдиної позиції щодо сутності якої немає і до сьогодні, тому тривають дискусії вчених навколо питань, пов'язаних з поняттям та функціями кредиту. В. О. Поливач вважає, що таке неоднозначне визначення зумовлює саме походження терміна «кредит». На думку одних вчених - термін «кредит» походить від латинського слова «credere», що означає довіряти, інші ж – від латинського слова «creditum» - позичка, борг. Прихильники останнього трактування співвідносять кредит з позичкою. На їх погляд, кредит слід розуміти саме як форму руху позичкового капіталу, що носить історичний характер і обумовлений певними потребами суспільства [48, с. 41-42]. Позичковий капітал являє собою грошовий капітал, який його власник надає на визначений термін, на поворотній основі, за обумовлену плату іншому суб'єкту. Характеризуючи позичковий капітал, варто відмітити його відмінну рису – він використовується не власником, якому він належить. Взамін наданого у тимчасове розпорядження грошового капіталу, його отримувач повинен сплатити власнику капіталу певну грошову суму - відсоток. Так, позичковий капітал - це капітал, що приносить прибуток у вигляді відсотків.

Проте таке трактування кредитних відносин пов'язане з розглядом їх тільки як таких, що виникають між кредитором і позичальником виключно на грошовій основі. Це значно звужує сутність цих відносин, оскільки їх соціальний аспект не береться до уваги. Водночас кредитні відносини не тотожні грошовим. Їх слід вважати специфічними, модифікованими грошовими відносинами, що виокремились у зв'язку з розвитком товарно-грошових відносин.

Кредит здебільшого розглядають у вузькому і широкому значеннях. Відповідно вузького значення кредит розуміється як сума коштів, яку отримує позичальник від кредитора, а у широкому - як сукупність суспільних правовідносин, що виникають, здійснюються та припиняються в процесі надання залучених раніше кредитором коштів позичальнику в борг [24, с. 76].

На думку К. О. Соколенко, сутність кредиту має ряд різноманітних аспектів і об'єднати їх в одному визначенні досить складно. У зв'язку з цим, відповідно конкретних ознак, учасників, стадій, можна виділити декілька визначень суті кредиту. Науковець припускає, що під кредитом розуміються взаємини між кредитором і позичальником, зворотній рух вартості, рух позиченої вартості, рух позикового капіталу, рух платіжних засобів на принципах зворотності тощо [54, с. 400-401]. Кожне з цих визначень розкриває ту чи іншу сторону кредиту, проте, одночасно не може претендувати на вичерпну характеристику, оскільки певною мірою є обмеженим, не виражає всієї суті. Тому не доцільно робити акцент на одне з них та якимось чином обмежувати окремі глибинні якості кредитних стосунків.

Успішність кредитних відносин повинна будуватись не лише на економічних, а й на соціальних зв'язках між суб'єктами. У сучасній правовій літературі з'являються публікації, в яких вітчизняні науковці виділяють не тільки економічну, а й соціальну природу кредитних відносин. Тому прихильники одного з підходів під поняттям кредиту розуміють довіру, якою користується особа, що взяла на себе зобов'язання майбутнього платежу.

Принцип кредитування «довіра–відповідальність» є соціальним за своєю природою і залежить від певних природних факторів (наприклад, вроджені якості людини, природні умови її проживання, наявність природних благ у державі та ін.), громадянського і духовного виховання. При цьому категорії духовності та моральності є основою для формування довірчо-відповідальних відносин [48, с. 42].

Л. Г. Рябко під кредитними правовідносинами розуміє самостійний вид відносин, що врегульовані нормами права, які виникають між учасниками майнового обороту з приводу надання грошових коштів і товарно-матеріальних цінностей на визначений сторонами термін або з відстрочкою платежу при перерозподілі матеріальних фондів на умовах поворотності, терміновості та оплати у вигляді процентів [52, с. 9].

Вітчизняне законодавство та наукова література містять ряд посилань на різні загальні принципи регулювання відносин кредитування. Зокрема, це такі принципи як верховенство права, законність, захист права власності, свобода кредитної діяльності, принцип незалежності банку при здійсненні кредитних операцій, конкуренцію, державне та договірне регулювання відносин, поєднання інтересів держави і суб'єктів кредитування, здійснення кредитної діяльності спеціалізованими установами, відповідність банківського кредиту ринковим умовам, раціональність і ефективність здійснення кредитування тощо. Перелічені принципи відіграють важливу методологічну роль. Проте вони не забезпечують системного регулювання процесу кредитування та не обумовлюють фінансово-правового характеру відповідних юридичних норм. У зв'язку з цим, слід зазначити, що в Україні відсутній впорядкований підхід до закріплення спеціальних правових принципів, які безпосередньо визначають характер регулювання кредитування як цілісного механізму і покладаються в основу нормативного регулювання діяльності банків та позичальників під час здійснення кредитування [56, с. 68-69].

Так чи інакше, кредит є настільки широким поняттям, а його окремі прояви набувають подекуди таких незвичних форм, що визначити його суть та основні ознаки, вбачається можливим шляхом аналізу окремих видів та форм кредиту.

Згідно зі статтею 347 ГК України кредити, що надаються банками, розрізняють за такими ознаками як строки користування, ступень ризику, спосіб забезпечення, строки погашення, методи надання та іншими умовами надання, користування або погашення.

Найбільш значну роль серед всіх видів та форм кредиту відіграє банківський (фінансовий) кредит, основною кваліфікуючою ознакою якого є наявність банку зі сторони кредитодавця. Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність», банківський кредит - це будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми [7].

Поряд з поняттям кредиту у вітчизняному законодавстві широко вживається термін кредитна операція. Відповідно до статті 345 ГК України під кредитними операціями розуміють розміщення банками від свого імені, на власних умовах та на свій ризик залучених коштів юридичних осіб (позичальників) та громадян [4].

Важливе значення для кредиту має така його ознака, як зворотний, відшкодувальний рух вартості. Кредит виступає як передача певних матеріальних цінностей у грошовій або товарній формах в тимчасове користування. Незалежно від того, в якій формі виражена позичена вартість, вона є реальною цінністю, що має бути збережена в кредитних правовідносинах і повернута своєму власникові. Це повернення відбувається не обов'язково у своїй первинній формі, але обов'язково в повному обсязі.

Кредитні відносини не передбачають зміни власника цінностей, з приводу яких вони виникають. Кредитна установа залишається власником вартості, яку він тимчасово, на визначених договором умовах, передає позичальникові. Позичальник, у визначений термін, повинен повернути отриману ним вартість її власникові. Отже, повернення кредиту є внутрішньо притаманною його ознакою і виступає констатуючою властивістю кредитних відносин. Поворотність є визначальною рисою кредиту. Її недотримання означає зміну кредитної природи операції, викривлення та переродження кредитних відносин.

За своєю сутністю кредит - це економічні відносини між економічними суб'єктами у зв'язку з передаванням один одному в тимчасове користування вільних коштів на засадах зворотності, оплатності та добровільності. Незалежно від грошової чи товарної форми надання кредиту він завжди має грошову природу, і завершальна його стадія завжди здійснюється у грошовій формі.

Оскільки кредитна операція передбачає тимчасове використання чужої власності, виникає необхідність матеріальної відповідальності її учасників за виконання прийнятих на себе зобов'язань. Тому учасники кредитних відносин повинні бути економічно самостійними і здійснювати свою діяльність на засадах комерційного розрахунку, самодостатності та самоокупності, бути власниками певних коштів чи матеріальних цінностей та вільно ними розпоряджатися. Фізичні особи можуть виступати суб'єктами кредитних відносин зі сторони позичальника при умові якщо вони дієздатні в правовому відношенні і мають стабільні джерела доходів.

Кредитні відносини характеризуються як вартісні, тому що виникають у зв'язку з рухом грошей чи матеріальних цінностей. Ця вартість переміщується на поворотній основі, через певний час ці кошти повертаються назад у висхідне положення, адже позичальник зобов'язаний повернути взяті в кредит кошти. За використання чужих коштів, крім цього, необхідно заплатити позичковий відсоток. Тобто позичальник має повернути кредитодавцеві більшу суму

кредиту, ніж сам одержав від нього. Щоб забезпечити раціональне використання отриманого кредиту, його повернення та позичкового відсотка у встановлений кредитною угодою строк, позичальник повинен ефективно організувати відтворювальний процес. Тим самим кредит стимулює позичальника до розумності та підвищення ефективності використання одержаних коштів. Це є ще однією з важливих ознак кредитних відносин.

Відповідно до Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України від 30 березня 2012 р. № 5 «Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають з кредитних правовідносин» першочерговою умовою функціонування кредитних відносин є збігання економічних інтересів кредитодавця та позичальника. Обидві сторони повинні бути однаково заінтересованими кредитуванні: кредитодавець – у видачі кредиту, а позичальник - в її отриманні. Таке збігання інтересів досягається узгодженням конкретних параметрів надання кредиту - терміну кредитування, величини відсотка, забезпечення виконання зобов'язання тощо [12].

Об'єктом кредитної операції, з приводу якої виникають кредитні відносини, виступає вартість, що передається в кредитній операції. Збереження прав власності на позичену вартість визначає обов'язковість її повернення власникові, а ефективне використання цієї позиченої вартості в господарстві позичальника забезпечує її повернення власнику. В умовах ринкового господарства кредитування виступає у формі позички капіталу. Кредит може мати і форму позички грошей, якщо отримані в кредит кошти використовуються позичальником на невиробничі цілі.

Використання позиченої вартості дає змогу скоротити потребу в нагромадженні власних ресурсів для розширення і розвитку виробництва і сприяє забезпеченню безперервності виробництва, поновленню і продовженню циклу відтворення.

Мета процесу кредитування полягає не тільки в покритті нестачі власних засобів у позичальника, а й у отриманні доходу від використання чужих позичених засобів у діяльності кредитних установ.

Отже, ефективне функціонування кредитних відносин можливе тільки за умов економічної самостійності суб'єктів, їх добровільності, рівноправності та взаємної вигоди. Ці риси кредитних відносин роблять їх внутрішньо адекватними, відповідними ринковим відносинам, зумовлюють розвиток кредиту на ринкових засадах.

При наданні кредитів кредитор зобов'язаний додержуватися основних принципів кредитування (строковості, цільового спрямування, забезпеченості, платності, повернення), перевіряти кредитоспроможність позичальників, додержуватися встановлених Національним Банком України вимог щодо концентрації ризиків.

Для більш детального вивчення кредитних відносин як об'єкта кримінально-правової охорони доцільно розглянути процедуру організації процесу кредитування, що включає такі етапи:

I етап. Особа, яка має на меті одержати кредит, звертається до установи, що має необхідні документи для видачі кредитів та дозвіл на вчинення таких дій, із заявою та необхідним пакетом документів, визначеним кредитною установою.

II етап. Банк або інша фінансова установа отримує документи від особи, яка бажає отримати кредит для розгляду та надання попередніх висновків щодо повноти та дійсності поданих документів й інформації, на основі яких вирішується питання про надання кредитних коштів.

III етап. На підставі перевірки та погодження одержаної інформації, кредитний проект передають на розгляд кредитної комісії або кредитного комітету для колегіального прийняття рішення щодо видачі кредитних коштів повністю чи частково, а також щодо необхідності забезпечення виконання кредитного зобов'язання або повної відмови у такій видачі.

IV етап. На підставі прийнятого рішення, сторони досягають згоди по всіх умовах процесу кредитування та підписують кредитний договір, після чого кредитор передає позичальнику кредитні гроші в користування з встановленою відсотковою ставкою.

V етап. У разі недостатньої платоспроможності позичальника, кредитна установа може прийняти рішення про забезпечення виконання зобов'язання, укладаючи з позичальником договір застави чи іпотеки майна або підписуючи договір поруки з третьою особою [47, с. 366]

Після цього сторони приступають до виконання умов договору.

Так, юридичною основою кредитування є кредитний договір. Згідно із статтею 345 Господарського кодексу України кредитні відносини здійснюються на підставі кредитного договору [4]. Відповідно статті 1054 Цивільного кодексу, за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитор) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти [6]. Предметом такого договору виступають грошові кошти, що на умовах повернення та оплатності передаються у власність позичальника.

У п. 24 ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» законодавець закріпив поняття коштів як грошей у національній або іноземній валюті, а вклад (депозит) – як кошти у готівковій або безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їх іменних рахунках у банку на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору [7]. Згідно зі статтею 3 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» кошти існують у готівковій (формі грошових знаків) або безготівковій формі (формі записів на рахунках у банках).

Однозначно, найбільш наближеними кредитні відносини є до позичкових відносин, проте кредитний договір не слід ототожнювати з договором позики та зводити до різновиду позики, оскільки він є самостійним правовим інститутом. Серед основних ознак даного договору слід виділити консенсуальність, оплатність, письмову форму договору, предмет (грошові кошти) та суб'єктність, зокрема те, що кредитором є виключно кредитна організація (банк або інша фінансова установа), що має ліцензію на здійснення кредитних операцій [18, с. 52]

Суб'єктами кредитних відносин виступають кредитор та позичальник. Відповідно статті 1054 Цивільного кодексу України кредитором може бути банк або інша фінансова установа. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг» містить поняття фінансової установи, відповідно норм якого фінансова установа (в тому числі і кредитна установа) є юридичною особою, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг та яка внесена до відповідного реєстру у порядку, встановленому законом [10]. До фінансових установ відносять банки, кредитні спілки, лізингові компанії, довірчі товариства, ломбарди, страхові компанії, інвестиційні фонди установи накопичувального пенсійного забезпечення, компанії та інші юридичні особи, які відповідно до чинного законодавства надають фінансові послуги.

Згідно зі статтею 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність» без отримання банківської ліцензії не дозволяється здійснювати одночасно діяльність по залученню вкладів та інших коштів, що підлягають поверненню, і наданню кредитів, а також вести рахунки [7]. Особи, які визнані винними у здійсненні банківської діяльності без банківської ліцензії, несуть кримінальну, адміністративну чи цивільну відповідальність згідно із законодавством України. Таким чином, юридична особа не може надати кредит іншій особі без одержання спеціального дозволу - ліцензії, а фізична особа взагалі не має права надавати кредит.

Особливих вимог до позичальника законодавство не містить, а можливість бути учасником кредитних правовідносин визначається лише правосуб'єктністю конкретного позичальника. Так, позичальниками можуть бути як юридичні так і фізичні особи

1.2. Поняття, сутність, основні ознаки та класифікація злочинів, що посягають на кредитні відносини

Кредитна діяльність банків та інших фінансових установ регулюється нормативно-правовими актами, основним з яких є Закон України «Про банки і банківську діяльність». Маючи великі можливості позитивного впливу на розвиток економіки, кредитна система відчуває на собі негативний вплив нерегульованості певних правових положень, недоліків кредитно-фінансових технологій, недостатнього рівня професійної підготовки працівників кредитної галузі, документообігу, а також існування можливості зловживань як з боку працівників кредитно-фінансових установ, так і позичальників. Перелічені обставини загострюють криміногенну обстановку, сприяють зростанню злочинних посягань на кредитні ресурси держави.

Злочини, що вчиняються у сфері кредитної діяльності, можна віднести до одних із найбільш небезпечних економічних, фінансових злочинів, оскільки їх негативний вплив поширюється і відображається не лише на кредитній системі, але й на інших важливих об'єктах економічної діяльності.

Злочинність у кредитній сфері розглядають як один з видів фінансової злочинності, під якою розуміється сукупність злочинів, що безпосередньо пов'язані із посяганням на відносини щодо формування, розподілу, перерозподілу і використання фінансових ресурсів суб'єктів економічних відносин. Злочинність у кредитній системі ж розглядається як складна сукупність злочинів, що посягають на безпеку та нормальну діяльність

кредитних відносин, що поставлені під охорону законодавства про кримінальну відповідальність.

О. Сухачов під злочинами у сфері кредитування розуміє передбачені КК України суспільно небезпечні, кримінально карані, винні діяння визначених законом суб'єктів кредитних відносин, що посягають на грошово-кредитні відносини та безпосередньо направлені на порушення права власності банку чи іншої кредитної установи або на встановлені законом принципи кредитування, шляхом незаконного отримання у тимчасове користування фінансових ресурсів на умовах платності, забезпеченості, поворотності, цільового використання та строковості [59, с. 113].

М. Л. Давиденко зазначає, що злочини у кредитній сфері – це протиправні діяння, що посягають на майнові права банків чи інших кредитних установ, що вчиняються з використанням різноманітних кредитних операцій уповноваженими на їх здійснення суб'єктами підприємницької діяльності чи іншими особами [26, с. 159].

Кредитна сфера держави є стратегічним сегментом ринкової економіки, відіграє важливу роль у здійсненні економічних відносин. Згідно статистичних даних, злочинність в цій сфері перетворилась у масштабне явище саме за роки здійснення економічних реформ. Кримінальні посягання тут відрізняються різноманітністю, високоінтелектуальним характером, особливою витонченістю, швидкою адаптацією злочинців до нових методів та форм підприємницької діяльності, нових технологій здійснення банківських операцій [27, с. 43].

Проблема причин та умов вчинення злочинів, що посягають на відносини в сфері кредитування є центральною у кримінологічному вченні. Відповідно до вимог Кримінально-процесуального законодавства, при провадженні дізнання, досудового слідства і судового розгляду кримінальної справи орган дізнання, слідчий, прокурор зобов'язані виявляти причини і умови, які сприяли вчиненню злочину. Ця вимога закону поширюється і на необхідність встановлення причин та умов, які сприяють тривалому існуванню злочинності у кредитній сфері.

Існує думка, що причини і умови це фактори, де причина – вирішальний активний фактор, а умова – відносно пасивний фактор, що впливає на розвиток причинного зв'язку, не породжуючи при цьому наслідку

Зрозуміло, для злочинів у кредитній сфері економічні фактори є визначальними. До них, в першу чергу, варто віднести наявність в Україні значного сектора практично неконтрольованої державою «тіньової економіки», яку слід розглядати як одну з основних умов скоєння злочинів у даній сфері. До економічних детермінантів злочинності слід віднести і фінансову кризу, досить великий податковий тиск в державі, відсутність механізмів належної взаємодії установ кредитно-фінансової системи з відповідними контролюючими та правоохоронними органами, розлад фінансових зв'язків між кредитними установами (в т.ч. управлінського, контролюючого та наглядового характеру), існування значної кількості проблемних банківських установ, відсутність прозорості і здорової конкуренції у сфері кредитної діяльності.

Наступним видом детермінантів злочинності у кредитній сфері є причини та умови нормативно-правового характеру. До них слід віднести в першу чергу недосконалість законодавчої бази та інших нормативних актів, які регулюють не лише діяльність банків та інших кредитних установ, а й діяльність правоохоронних та контролюючих органів, пов'язану з проведенням перевірок, документуванням злочинної діяльності та провадженням у кримінальних справах, порушених за ознаками злочинів, що мають об'єктом злочину відносини у кредитній сфері. Слід вказати, що діяльність банків та кредитних установ регулюється багатьма законодавчими та іншими нормативно-правовими актами, основними рисами яких є прогалини та суперечності, пов'язані з неузгодженістю окремих положень, недосконалістю регулювання багатьох питань діяльності цих установ, тощо. Наступним недоліком нормативно-правового характеру, який впливає на рівень злочинності у сфері кредитної діяльності, є також лобіювання прийняття законодавчих актів у інтересах окремих осіб, нехтуючи інтересами суспільства.

Соціально-психологічні чинники також негативно впливають на відносини, що складаються у зазначеній системі відносин. Серед них - непрофесіоналізм та корумпованість частини державних службовців, у тому числі й працівників контролюючих органів, правовий нігілізм підприємців, втрата особами, які порушили закон, втрата історичних традицій і моральних норм, в основі яких знаходяться повага до приватної власності, чесного заробітку, чесного фінансового бізнесу.

Організаційні умови вчинення злочинів досить різноманітні. Залишається громіздкою процедура реєстрації підприємств, що є однією з умов порушення порядку заняття підприємницькою діяльністю. Сюди слід віднести також недоліки у діяльності підрозділів, окремих співробітників органів внутрішніх справ щодо безпосередньої протидії злочинності у кредитній сфері.

Ознаки злочинів у сфері кредитування пов'язані насамперед з порушенням кредитних зобов'язань. Стаття 11 Кримінального кодексу України (далі – КК України) надає загальне визначення злочину, в якому містяться його ознаки. Соціальною ознакою злочину є суспільна небезпека, яка полягає в тому, що діяння заподіює шкоду відносинам, що охороняються кримінальним законом або містить у собі реальну можливість заподіяння такої шкоди. Оцінка суспільної небезпеки діяння як ознаки злочину відбувається на двох рівнях: по-перше, на законодавчому, коли законодавець криміналізує певне суспільно небезпечне діяння; по-друге, на правозастосовному, коли орган дізнання, слідчий, прокурор, суддя оцінюють суспільну небезпеку вчиненого конкретного злочину. Юридичним вираженням суспільної небезпеки виступає протиправність. Нормативна ознака полягає в діяннях, що передбачені кримінальним законом, а внутрішня – у винності діяння та його носії – суб'єкта злочину [32, с. 178]

Слід зазначити, що такі злочинні діяння посягають на:

- 1) встановлений порядок виготовлення й використання грошей, цінних паперів та інших паперів, що мають вартісний вираз;

2) відносини в частині забезпечення інтересів юридичних чи фізичних осіб та держави, пов'язаних з неплатоспроможністю;

3) суспільні відносини валютного регулювання;

4) суспільні відносини щодо забезпечення законності фінансування, кредитування, здійснення певних видів діяльності у кредитно-фінансовій сфері.

Ні в кримінології, ні в кримінальному праві не існує єдиної узагальненої і систематизованої класифікації злочинів і злочинності у кредитній сфері, хоча необхідність більш конкретного підходу викликана сучасною теорією і практикою. Однак, ряд дослідників класифікують злочини у кредитній сфері за різними ознаками залежно від цілей вивчення цього явища.

Професор О. Джужа в основу класифікації злочинів у кредитно-банківській сфері покладає наступні критерії:

1) вид кредитно-банківської операції (такий розподіл передбачатиме формування окремих напрямів розкриття, розслідування та профілактики злочинів);

2) організаційно-правова форма установ, що здійснюють кредитно-банківські операції: банки або інші кредитної установи;

3) характеристику особи злочинця, зокрема, трудові відносини суб'єкта злочину з відповідною установою, на майно якої здійснюється протиправне посягання: злочини, вчинені безпосередньо працівником такої кредитно-банківської установи (керівником, посадовою особою чи технічним працівником); скоєні звільненим працівником цієї установи; вчинені третіми особами; скоєні третіми особами за змовою з працівником кредитно-банківської установи (тобто з використанням певних змішаних форм приховування);

4) спосіб та методи підготовки, вчинення та приховування злочинів;

5) ступінь організованості суб'єктів злочину: скоєння злочину одноособово; вчинення злочинів неорганізованими групами; скоєння злочинів організованими групами. Безумовно, автор зазначає, що вказаний перелік не є

вичерпним, що підтверджується іншими кримінологічними розробками з цієї проблеми [27, с. 44].

Виходячи з економічної діяльності банківських та кредитних установ, що закріплені у Законі України «Про банки та банківську діяльність», Давиденко М. Л. такі злочини класифікує наступним чином:

- 1) злочини у сфері банківського кредитування;
- 2) злочини у сфері розрахункових операцій банків;
- 3) злочини у сфері депозитних операцій банків;
- 4) інші злочини, що пов'язані з діяльністю банківських установ (операції з цінними паперами, зовнішньоекономічною діяльністю, трастові операції тощо).

Іншим важливим критерієм класифікації злочинів у банківській сфері виділяє суб'єкт злочинного посягання. У цьому випадку злочини в даній сфері поділяє на:

- 1) злочини, що вчинені керівниками та іншими посадовими особами працівниками банківських установ;
- 2) злочини, що вчиняються службовцями банків у змові з представниками підприємницьких структур або інших установ та організацій;
- 3) злочини, що посягають на фінансові ресурси банків іншими особами без участі представників цих фінансових установ [26, с. 159].

Злочини у сфері кредитування поділяють і за етапами, суб'єктами кредитування, формою кредиту, кількісним складом, етапом вчинення тощо.

Так, науковець Старостенко О. В. розподіляє злочини у кредитній сфері кількісним складом – вчинені одноособово та колегіально (групою осіб), а за суб'єктним складом на:

- Злочини, які вчиняються службовими особами банківських та інших кредитних установ;
- Злочини, що вчиняються позичальниками;

- Злочини, що вчиняються посадовими особами органів, що контролюють та регулюють кредитну діяльність ті іншими посадовими особами [55, с. 106].

Проте, найбільш доцільною, на мою думку, є класифікація злочинів у сфері кредитування науковця С. С. Чернявського, який виділяє чотири основних групи цих злочинів:

1) основні злочини – ті, які безпосередньо спрямовані на незаконне одержання банківських кредитів - (ст. 190 (Шахрайство), ст. 191 (Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем), ст. 192 (Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою), ст. 222 (Шахрайство з фінансовими ресурсами));

2) злочини економічного спрямування, що передбачають відповідальність за заподіяння непрямой шкоди кредиторам або виступають способами підготовки, вчинення та приховування перших (ст. 202 (Порушення порядку зайняття господарською та банківською діяльністю), ст. 205 (Фіктивне підприємництво), ст. 207 (Ухилення від повернення виручки в іноземній валюті), ст. 208 (Незаконне відкриття або використання за межами України валютних рахунків), ст. 209 (Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом), ст. 218 (Фіктивне банкрутство), ст. 219 (Доведення до банкрутства), ст. 220 (Приховування стійкої фінансової неспроможності), ст. 221 (Незаконні дії у разі банкрутства));

3) інші злочини, які сприяють досягненню основного злочинного результату (ст. 200 (Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення), ст. 357 (Викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження), ст. 358 (Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів), ст. 361 (Незаконне втручання в роботу електронно-

обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж), ст. 362 (Викрадення, привласнення, вимагання комп'ютерної інформації або заволодіння нею шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем), ст. 363 (Порушення правил експлуатації автоматизованих електронно-обчислювальних систем));

4) злочини, пов'язані з протиправною діяльністю службових осіб (ст. 365 (Перевищення влади або службових повноважень), ст. 366 (Службове підроблення), ст. 367 (Службова недбалість), ст. 368 (Одержання хабара), ст. 369 (Давання хабара), ст. 370 (Провокація хабара)) [62, с. 11].

В ході проведеного в попередньому підрозділі аналізу процесу кредитування доцільно визначити, що вчинення злочинів у даній сфері можливе на таких етапах:

1. На етапі звернення особи до банку чи іншої кредитної установи з заявою та іншими необхідними документами злочини можуть вчинятися одноособово позичальником чи працівником такої установи, або ж у попередній змові обидвох.

2. На етапі перевірки поданих особою необхідних документів та надання певних попередніх висновків, кримінальні правопорушення можуть вчинятися банківським працівником за сприянням третіх осіб.

3. При наданні згоди уповноваженим кредитної установи про видачу кредиту – також банківським працівником за сприянням третіх осіб.

4. На етапі укладення кредитного договору та видачі кредиту злочини можуть вчиняти банківські працівники за сприяння третіх осіб.

5. При виводі заставного майна з-під обтяження кредитної установи - одноособово позичальником і працівником, а також у попередній їх змові та за сприяння третіх осіб [55, с. 101-102].

Однак, кримінально-правові критерії не в змозі забезпечити облік всіх особливостей злочинних дій, що мають значення для виявлення і розкриття злочинів. Це пояснюється тим, що в нормах кримінального права відбиті ті

ознаки і властивості злочинів, що необхідні для визнання вчиненого діяння суспільно небезпечним та протиправним. Однак, у них не враховуються ті характерні риси кредитних злочинів, що обумовлені особливостями функціонування господарсько-фінансового механізму і які можуть дати ключ до їх виявлення та розкриття.

При вчиненні злочинів у сфері кредитної діяльності, злочинці застосовують різноманітні специфічні, витончені механізми, що зумовлено такими чинниками як:

- активне використання ними нових незаконних технологій, операцій, протиправних способів злочинного планування, організаційного вчинення та корупційного приховування злочинів, що зумовлює утворення складних схем їх кримінально-правової кваліфікації;

- різними прийомами і способами прикриття (маскування) злочинів, використанням з цією метою відповідних легальних організаційно-правових форм та інститутів ринкової економіки (підприємництва, банкрутства, цивільно-правових відносин тощо), а також прогалин та протиріч у чинному законодавстві;

- оперативним реагуванням злочинців на специфіку економічного ринку, технічні новації в ринкових відносинах, використанням в злочинній діяльності банківських документів, електронних пристроїв та носіїв інформації, засобів оргтехніки тощо.

Все частіше зростають масштаби використання банків та кредитних установ для організації значного витоку незаконно отриманих капіталів за кордон з їх подальшою легалізацією («відмиванням»), частковим використанням таких «відмитих» коштів для подальшого відтворення злочинної діяльності або в легальному бізнесі.

Висновки до Розділу 1

1. Кредитні відносини – це відносини, врегульовані нормами права, що виникають між їх сторонами з приводу надання грошових коштів чи інших матеріальних цінностей на умовах поворотності, строковості та платності з відповідними відсотками.

Обов'язковою стороною кредитних відносин є кредитор – банк або інша кредитна організація, яка надає кошти.

2. До особливостей кредитно-фінансових відносин в Україні належать:

- становлення цивілізованих ринкових грошово-кредитних відносин;
- удосконалення грошово-кредитної та банківської систем;
- розвиток законотворення щодо супроводу ринкових перетворень у кредитно-фінансовій сфері;
- наукове обґрунтування ринкових перетворень в сфері кредитування;
- створення ефективної системи запобігання криміналізації кредитних відносин;
- потребують постійного і ефективного кримінально-правового захисту і охорони від злочинних посягань.

3. В Україні кредитні відносини є важливим об'єктом кримінально-правової охорони, так як виступають основною ланкою фінансової сфери, визначальним сегментом ринкової економіки, що впливає на усі процеси життя громадян, суспільства та розвитку держави.

4. Злочини у сфері кредитування є різновидом фінансових злочинів та посягають на систему кредитно-фінансових відносин.

Більшість злочинів у сфері кредитування є багатооб'єктними. Основним безпосереднім об'єктом виступають конкретні відносини, яким завдається чи може бути завдана шкода, а додатковим - можуть бути відносини власності, добросовісна конкуренція, господарські відносини, нормальна діяльність

державного апарату, органів місцевого самоврядування, порядок приватизації тощо.

5. Основними підставами класифікації злочинів у сфері кредитних відносин є:

- 1) вид об'єкту посягання;
- 2) самостійний вид кредитно-фінансової діяльності;
- 3) система фінансових послуг;
- 4) предмет посягання;
- 5) загальний об'єкт посягання;
- 6) суб'єкт посягання;
- 7) та ін.

РОЗДІЛ 2.

ЗЛОЧИНИ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА КРЕДИТНІ ВІДНОСИНИ: ЗАКОНОДАВЧА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ТА КВАЛІФІКАЦІЯ

2.1. Особливості об'єктивних ознак складів злочинів у сфері кредитування

Невід'ємним фактором у практичному застосуванні норм кримінального права є правильність кваліфікації певного злочину. З огляду на це у теорії кримінального права виник своєрідний апарат – склад злочину, що є основою конструкції норм Особливої частини Кримінального кодексу України. За допомогою складу злочину стають можливими віднесення окремих діянь за відповідними ознаками до окремих видів кримінальних правопорушень, структуризація видів злочинів, кваліфікація діянь та вирішення інших практичних питань.

Склад злочину - це сукупність встановлених у кримінальному законі юридичних ознак (об'єктивних і суб'єктивних), що визначають вчинене суспільно небезпечне діяння як злочинне. У відповідності до ч. 1 ст. 2 КК України підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, що містить ознаки складу злочину, передбаченого цим Кодексом [2]. У даній нормі визначається найважливіше значення складу злочину для законності й обґрунтованості кримінальної відповідальності, а саме те, що тільки сукупність усіх передбачених законом ознак складу злочину може бути підставою кримінальної відповідальності. Тому склад злочину - єдина і достатня підстава кримінальної відповідальності. Встановити у конкретному суспільно небезпечному діянні особи його ознаки означає, що є все необхідне для притягнення даної особи до кримінальної відповідальності. Тим самим склад злочину визначає і межі розслідування, оскільки основним

завданням слідства виступає саме встановлення об'єктивних і суб'єктивних ознак складу злочину.

У кожному складі злочину традиційно виділяють його елементи. Ними є об'єкт злочину, об'єктивна сторона, суб'єкт і суб'єктивна сторона злочину. У своїй єдності ці об'єктивні і суб'єктивні ознаки й утворюють склад злочину. Об'єкт та об'єктивна сторона традиційно визнаються об'єктивними підставами кримінальної відповідальності.

Об'єкт злочину є надзвичайно важливим, хоч і юридично рівнозначним обов'язковим елементом складу будь-якого кримінально протиправного та суспільно небезпечного діяння. Проблема об'єкта злочину є однією із основних у науці кримінального права. Об'єктом злочину є те, на що завжди посягає злочин і чому він завжди заподіює певної шкоди. Це ті суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом.

Дивлячись на те, що суспільні відносини, на які посягають злочини і які є об'єктами таких злочинів, є дуже різноманітними, у кримінально-правовій науці сформувалася певна класифікація цих об'єктів. Така класифікація є необхідною, тому що вона сприяє більш повному розкриттю сутності та значимості об'єктів злочину. Найбільш поширеною класифікацією об'єктів є так звана «вертикальна» класифікація. Вона розрізняє об'єкти загальні, родові і безпосередні [15, с. 72].

Значення загального об'єкта злочину, перш за все, допомагає у визначенні кола найбільш важливих суспільних відносин, благ та інтересів суспільства, які охороняються кримінальним законодавством. Так, загальним об'єктом злочину визнається вся сукупність суспільних відносин, що поставлені під охорону чинного кримінального законодавства. Звичайно, що до системи суспільних відносин входить й кредитна сфера, яка є основним складовим елементом фінансової системи; остання ж в свою чергу входить до складу економічної системи. Проте загальне без окремого існувати не може, тому при посяганні на кредитно-фінансові відносини, завдається шкода всій

сукупності суспільних відносин, що охороняються чинним кримінальним законодавством. Отже, загальним об'єктом злочинів у сфері кредитування є сукупність відносин у економічній системі України.

Під родовим об'єктом в сучасній юридичній літературі розуміють певне коло тотожних або однорідних за соціально-політичною й економічною сутністю суспільних відносин, які охороняються єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм. Розміщення злочинів по розділах в Особливій частині КК України проводиться, як правило, саме за родовим об'єктом. Проте їх спільною рисою є наявність в системі класифікації таких злочинів окремої самостійної групи – злочини, що посягають на фінансові відносини.

Родовим об'єктом злочинів у сфері кредитування є саме фінансові відносини як самостійна група суспільних відносин. Проте при здійсненні кодифікації ця точка зору не була реалізована, а, отже, законодавцю не вдалося забезпечити об'єктивну систематизацію злочинів. Неточність законодавчого визначення призвело до того, що з цього приводу в юридичній науці висловлені протилежні точки зору. Одні з науковців вважають, що злочини, які посягають на фінансові відносини, в т.ч. на їх складову – відносини у кредитній сфері, слід відносити до злочинів у сфері господарської діяльності, одні – до злочинів проти власності, а інші - злочини проти кредитно-фінансової системи мають власний родовий об'єкт і на підставі цього пропонують в Особливій частині чинного Кримінального кодексу України виділити окремий розділ. Віднесення злочинів у кредитній сфері до злочинів у господарській сфері чи злочинів проти власності не відображає об'єктивного стану тому, що дане твердження суперечить родовому об'єкту злочинів у цій сфері.

Попередній аналіз приводить до висновку, що родовим об'єктом злочинів в сфері кредитування є фінансові відносини, оскільки саме їм наноситься і може бути нанесена значна шкода при вчиненні вказаних діянь. Тому буде

доцільно відокремити в окрему групу злочини, що посягають на кредитно-фінансові відносини.

У сучасній науці кримінального права вчені, прихильники так званої “чотириступеневої” класифікації об’єкта злочину, виділяють видовий об’єкт злочину. Під поняттям останнього вони розуміють частину родового об’єкту, яка об’єднує в його межах групу близьких між собою суспільних відносин. Тобто видовий об’єкт злочину співвідноситься з родовим об’єктом як окреме та ціле. Деякі науковці пропонуючи власні класифікації злочинів у сфері кредитування, виходять з того, що критерієм поділу цих злочинів на види виступає саме видовий об’єкт злочинів. Оскільки родовим об’єктом досліджуваних нами злочинів є фінансові відносини, до яких входять відносини бюджетної, кредитної, податкової та інших систем, то зазначені ланки відносин є видовими об’єктами злочинів в залежності від спрямованості посягання.

На підставі аналізу чинного кримінального законодавства доходимо до висновку про наявність можливостей щодо виділення серед злочинів у фінансовій системі за видовим об’єктом таку групу відносин як кредитно-фінансові. Дослідження злочинів у фінансовій системі за видовим об’єктом дозволить здійснити подальшу систематизацію кримінально-правових норм, які розміщені у розділах Особливої частини КК України.

Третім видом є безпосередній об’єкт злочину. Під ним розуміють ті конкретні суспільні відносини, які поставлено законодавцем під охорону певної статті Особливої частини КК України і яким завдається шкода злочином, що підпадає під ознаки конкретного складу злочину. Вірне визначення безпосереднього об’єкта дає можливість встановити коло суб’єктів відносин, які охороняються, межі злочинної і незлочинної поведінки, правильно сформулювати склад злочину, здійснити правильну кваліфікацію за статтею Особливої частини, визначити ступінь суспільної небезпечності посягання на охоронювані законом суспільні відносини, розмір покарання та інше. Безпосередній об’єкт складу злочину – це суспільні відносини, що уже

порушено, тобто об'єкт, який окремим конкретним злочином уже зміно або який перебуває в умовах реальної небезпеки. На відміну від загального, родового, видового об'єктів складу злочину, яким шкода безпосередньо злочином не заподіюється, шкоду від злочину завжди зазнає безпосередній об'єкт. Видовий, родовий та загальний об'єкти страждають тільки в тій частині, у якій шкода заподіюється безпосередньому об'єкту [15, с. 74].

У теорії кримінального права досить відома також і класифікація безпосередніх об'єктів злочинів «за горизонталлю». Суть цієї класифікації полягає в тому, що на рівні безпосереднього об'єкта виокремлюють основний або головний і додатковий об'єкти.

Основний безпосередній об'єкт складу злочину – це об'єкт злочину, проти якого головним чином спрямовано злочин, а додатковий – це об'єкт злочину, шкода якому завдається у зв'язку з посяганням на основний об'єкт злочину. Очевидно, основним безпосереднім об'єктом досліджуваних нами злочинів виступають відносини, які входять до складу фінансових як родового об'єкта цих злочинів, а також до кредитно-фінансових відносини як видового об'єкта.

В сучасній науці кримінального права відсутні дослідження проблем, що пов'язані з поняттям безпосереднього об'єкту злочинів у кредитній сфері, хоча такі дослідження обумовлені не лише теорією, а й практикою боротьби із такими злочинами. Адже визначення безпосереднього об'єкту злочину у сфері кредитних відносин надасть можливість проаналізувати кожен такий злочин, відокремити його від подібних, за певними ознаками об'єднати в самостійні групи і, проаналізувавши останні, побудувати цілісну систему злочинів у сфері кредитування.

Виходячи з поняття безпосереднього об'єкту, дослідивши родовий та видовий об'єкти вказаних злочинів, проаналізувавши види суспільних відносин останніх, варто визначити окремо безпосередні об'єкти злочинів. Так, безпосереднім об'єктом незаконних дій з документами на переказ, платіжними

картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення (ст. 200 КК) є порядок виготовлення, використання та обігу документів на переказ, платіжних карток та інших засобів доступу до банківських рахунків; фіктивного підприємництва (ст. 205 КК України) – порядок здійснення підприємницької діяльності, законодавством порядок оподаткування, отримання кредитних ресурсів, добросовісна конкуренція); легалізації (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом (ст. 209 КК України) – порядок здійснення фінансових операцій та угод; нецільового використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням (ст. 210 КК України) – встановлений законодавством порядок використання фінансових ресурсів держави; доведення банку до неплатоспроможності (ст. 218-1 КК України), доведення до банкрутства (ст. 219 КК України), приховування стійкої фінансової неспроможності – порядок здійснення фінансової діяльності, у частині забезпечення інтересів юридичних чи фізичних осіб та держави від ризиків, пов'язаних з неплатоспроможністю; шахрайства з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК України) – встановлений законодавством порядок кредитування, інтереси кредиторів.

Розглянувши основний безпосередній об'єкт злочинів, що вчиняються у сфері кредитної діяльності, перейдемо до розгляду додаткових безпосередніх об'єктів злочинів. Проведений попередній аналіз об'єктів злочинів, що вчиняються у кредитній сфері, дає змогу дійти висновків, що в якості додаткових безпосередніх об'єктів виступають наступні види відносин: право власності; права споживачів; добросовісна конкуренція; нормальна діяльність державного апарату, апарату органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, окремої організації, підприємства, установи а також порядок приватизації майна. Так, додатковим безпосереднім об'єктом фіктивного підприємництва, передбаченого ст. 205 КК України виступає і право власності

(у випадку, коли відбувається придбання або створення суб'єктів підприємницької діяльності для наступного шахрайського заволодіння чужим майном). Також право власності виступає додатковим безпосереднім об'єктом і при легалізації (відмиванні) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом (ст. 209 КК України). Заподіяння шкоди даному об'єкту може бути здійснено шляхом вчинення певних угод з майном, здобутих завідомо злочинним шляхом. Необхідно також дослідити злочини, що спрямовані проти кредитно-фінансових відносин та вчиняються службовою особою. Додатковим безпосереднім об'єктом таких злочинів виступатимуть суспільні відносини щодо забезпечення нормальної діяльності державного апарату, апарату органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, окремої організації, підприємства, установи тощо.

Цей додатковий об'єкт є обов'язковим при вчиненні наступних злочинів проти кредитних відносин:

- доведення банку до неплатоспроможності (ст. 218-1 КК України),
- доведення до банкрутства (ст. 219 КК України),
- шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК України).

Шкода даному додатковому безпосередньому об'єкту завдається у всіх випадках при вчиненні зазначених злочинів службовими особами, в тому числі шляхом зловживання владою або службовим становищем.

Об'єктивна сторона складу злочину - це зовнішня сторона (зовнішній вираз) злочину, що характеризується суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, а також засобами вчинення злочину. Ці складові злочинної поведінки притаманні будь-якому злочину як явищу реальної дійсності і мають місце у всіх випадках, коли вчиняється злочин. Об'єктивна сторона складу злочину – це сукупність передбачених законом про кримінальну відповідальність ознак, які характеризують зовнішній прояв суспільно небезпечного діяння, що посягає

на об'єкт кримінально-правової охорони, а також об'єктивні умови цього посягання [30, с. 184].

Усі ознаки об'єктивної сторони складу злочину з погляду їх описування (закріплення) у диспозиціях статей Особливої частини КК України можна поділити на дві групи: обов'язкові (необхідні) і факультативні. Однак цей поділ можливий лише тоді, коли йдеться про склад злочину тобто про сукупність ознак, сформульованих в законі. Що ж стосується злочину як явища реальної дійсності, то всі компоненти як об'єктивної, так і суб'єктивної сторони злочину є обов'язковими і присутні при вчиненні конкретного злочину, незалежно від того передбачені вони ознаками того чи іншого складу злочину чи перебувають поза статтею закону.

Ключовим моментом будь-якого злочину є діяння, яке традиційно відносять до ознак об'єктивної сторони злочину та складу злочину. Однак діяння як певний акт поведінки людини має не тільки зовнішній вираз, а й внутрішнє ставлення до нього суб'єкта злочину, про що свідчить саме визначення діяння у кримінально-правовій літературі. Поняття «діяння» визначається як акт поведінки людини, якому притаманні:

- 1) суспільна небезпека,
- 2) протиправність,
- 3) конкретність,
- 4) свідомість,
- 5) вольове виявлення [30, с. 185].

Дія – це активна, свідома, суспільно-небезпечна, протиправна поведінка суб'єкта. Бездіяльність – це пасивна форма поведінки особи, що полягає у не вчиненні нею конкретної дії (дій), які вона повинна була і могла вчинити в конкретних умовах.

Залежно від характеру впливу на об'єкт злочину всі дії поділяють на фізичні та інформаційні. Характеризуючи об'єктивні ознаки складів злочинів у

сфері кредитування, слід зазначити, що фізичні та інформаційні дії завжди поєднуються.

Суспільна небезпечність діяння, яке визнається злочином, посягає у спричиненні істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони або створенні реальної загрози заподіяння такої шкоди. Суспільна небезпека органічно притаманна діянню, що й обумовлює необхідність її криміналізації. Дія чи бездіяльність, яка не спричиняє шкоди об'єкту кримінально-правової охорони або не створює загрози заподіяння такої шкоди, не може розглядатися як злочин.

Протиправність діяння означає, що злочином визнається тільки те діяння, яке передбачене Кримінальним кодексом України. Так, вище перелічувалися злочини в сфері кредитних відносин, за вчинення яких передбачається кримінальна відповідальність.

Діяння завжди має мати конкретний характер. Воно становить собою конкретний акт поведінки людини, який відбувається в певній обстановці, місці і часі і завжди втілюється в конкретні дії чи бездіяльність [16, с. 11].

Зокрема у ст. 190 КК України під конкретними діями слід розуміти заволодіння чужим майном або право на майно шляхом обману або зловживання довірою, а у ст. 222 КК України - надання завідомо неправдивої інформації органам державної влади, органам влади Автономної Республіки Крим чи органам місцевого самоврядування, банкам або іншим кредиторам з метою одержання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків у разі відсутності ознак злочину проти власності.

Діяння – це свідомий акт поведінки, який завжди є наслідком пізнавальної діяльності, відбиттям у свідомості людини об'єктивного світу. Наприклад, при вчиненні шахрайства винна особа усвідомлює предмет посягання, усвідомлює, що вводить потерпілого в оману чи зловживає його довірою, усвідомлює сам факт заволодіння певними речами чи правом на них.

Нарешті, діяння має бути вольовим, тобто проявом волі особи, якщо вона діє з відповідних мотивів, маючи щось певне на меті. У зв'язку з цим п.17 постанови Пленуми Верховного суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 06.11.2009 р. № 10 вказується, що обман (повідомлення потерпілому неправдивих відомостей або приховування певних обставин) чи зловживання довірою (недобросовісне використання довіри потерпілого) при шахрайстві застосовуються винною особою з метою викликати у потерпілого впевненість у вигідності чи обов'язковості передачі їй майна або права на нього. Так, на прикладі шахрайства, варто відмітити, що для досягнення мети викликати у потерпілого впевненість у вигідності чи обов'язковості передачі майна винній особі потрібно проявити певну волю, як налаштованість на вчинення конкретних дій так і реалізацію прийнятого рішення [11].

2.2. Характеристика суб'єктивних ознак складів злочинів у сфері кредитування

Злочин – це системне явище, яке завжди характеризується не лише певною структурою елементів, але й взаємодією даних елементів між собою. Суб'єктивні ознаки складу злочину породжують, спрямовують і регулюють об'єктивні ознаки. Так, майбутня об'єктивна сторона злочину в ідеальній формі утворюється в свідомості особи і потім у тій чи іншій мірі здійснюється насправді. Вибір злочинцем об'єкта посягання, часу, місця вчинення злочину і засобів досягнення злочинної мети визначає і об'єктивну сторону його поведінки. Об'єктивна сторона служить практичним виконанням злочинних намірів суб'єкта. Особливо наявно це видно у тих умисних злочинах, які вчиняються за заздалегідь наміченим планом.

Суб'єктивними підставами кримінальної відповідальності визнаються суб'єкт та суб'єктивна сторона складу злочину. Центральне місце серед елементів криміналістичної характеристики займає особистість суб'єкта кредитно-фінансових злочинів. Особа, що вчинила злочин, розглядається як особистість, із властивими їй соціальними, психологічними, психофізичними, етичними якостями.

Питання кримінологічної характеристики особи злочинця, яка вчинила злочин у сфері кредитних відносин в науці не достатньо розроблене, хоча загальне вчення про особу злочинця вважається одним із центральних в кримінології. Дане питання в радянській кримінології тривалий час не вивчалось і тому це дається взнаки і сьогодні. До цього часу не відновлено наукового центру з вивчення особи злочинця. В кримінальному аспекті суб'єкт злочину в кредитній сфері також вивчено не в повній мірі.

Необхідно вказати, що особа – це найбільш складний об'єкт дослідження для будь-якої галузі знань. Кожна наука має свій “образ” і у відповідності до нього дається своє визначення особи. Поняття особи в соціології, психології, етиці та інших науках суттєво відрізняються одне від одного. Більш того, навіть у рамках однієї науки особа іноді вивчається в різних теоретичних аспектах. Аналогічна ситуація спостерігається і в кримінології. Вивчення особи злочинця проводилось на різних теоретико-методологічних рівнях: філософському, конкретно-соціологічному, соціально-психологічному, медико-біологічному. Всі перераховані рівні принципово відрізняються один від одного (для кожного характерні свої поняття, методи, пояснення). Тому досить складно визначити межі різних наукових підходів до вивчення особи злочинця, щоб уникнути методологічно необґрунтованих нарікань в неповноті дослідження об'єкту.

Необхідно вказати, що особа злочинця, який вчинив злочин проти кредитної системи, має особливі критерії типізації. В юридичній літературі на сучасному етапі відсутні фундаментальні дослідження особистості “економічного злочинця”. Стосовно вказаної теми існує дві проблеми, які

гальмують поступ щодо дослідження: по-перше, відсутність теоретичного обґрунтування поняття і виділення відповідного типу злочинців, по-друге, брак емпіричних досліджень, які дають матеріал для узагальнення. Дослідники цієї складної тематики визначають особу економічного злочинця шляхом розподілу всієї маси злочинів і злочинців економічного спрямування за різними критеріями. Доцільно визначити особу злочинця у сфері кредитної діяльності за двома головними диференційними ознаками: зв'язок із службовою чи професійною діяльністю і не пов'язані із службовою чи професійною діяльністю.

Перша. Злочинці, які належать до економічних інституцій (безпосередньо до кредитно-фінансових установ). Мова йде про концепцію службового або професійного злочину, тобто злочин пов'язаний з професійною діяльністю. У цьому випадку винна особа завжди буде працювати у відповідній кредитній установі або здійснювати контроль чи нагляд за діяльністю таких установ.

Друга. Злочинці, які не належать до економічних інституцій, але вчиняють злочини, які безпосередньо заподіюють шкоду кредитно-фінансовим відносинам або виступають як супутні злочини для забезпечення головної мети. До таких злочинів необхідно віднести підробку платіжних карток та інших засобів доступу до банківських рахунків, різного роду шахрайства тощо.

Визначення кола осіб та розподіл за відповідними критеріями ще не означає дослідити особистість суб'єкта злочину у сфері кредитування. Відомо, що особистість є соціальною якістю людини, що формується у процесі соціалізації, входження особи до суспільства. Тому, особі злочинця, яка вчинила злочин проти кредитної системи, притаманна система ознак та властивостей, що визначають її як людину, яка вчинила злочин. Тобто, особа злочинця має загальні ознаки (стать, вік, фах, освіту, статус та ін.), а також ознаки, які властиві лише їй та виражають характер і ступінь її суспільної небезпеки. Необхідно мати на увазі, що переважна більшість ознак особи злочинця відносяться до складу злочину, вчиненого у сфері кредитування. До

них відносяться вік, осудність, службове становище. Врешті, відомості про особу злочинця відіграють велику роль для встановлення причин і умов вказаних злочинів та пошуку заходів, спрямованих на їх запобігання.

Традиційно ознаки особи злочинця поділяють на такі групи:

- 1) соціально-демографічні,
- 2) соціально-рольові,
- 3) морально-психологічні;
- 4) кримінально-правові.

До першої групи ознак відносять вік, стать, освіту, місце народження та проживання, громадянство та інші відомості демографічного характеру. Безперечно всі вказані ознаки притаманні будь-якій особі і самі по собі не мають визначального кримінологічного значення. Але, оскільки окремі види злочинів у більшості випадків здійснюються певними категоріями осіб, то необхідно погодитись із більшістю вчених-кримінологів, що у статистичній сукупності осіб, які вчинили злочин проти кредитно-фінансової системи, соціально-демографічні ознаки дають важливу інформацію, без якої неможлива повна кримінологічна характеристика особи злочинця. Так, у структурі економічної злочинності (в тому числі й у кредитній сфері) серед осіб, які вчинили вказані злочини, досить високою є частка жінок.

Щодо вікової ознаки, то переважна більшість злочинців на момент його вчинення мають вік 30 до 49 років [61, с. 115]. Однією із особливих соціально-демографічних ознак особи злочинця у кредитній сфері є освіта, адже значна частина суб'єктів цих злочинів – особи з вищою (зокрема економічною) освітою, які мають досвід роботи у кредитно-фінансових установах, у тому числі на керівних посадах, вміло використовують обстановку неузгодженості в законодавстві та нормативно-правовій базі, що регулює діяльність вказаних установ, мають знання сучасних (замаскованих) способів скоєння злочинів та їх подальше приховування, яке проводиться шляхом різних фінансових операцій. Для окремих працівників банківських установ сфера кредитування поряд з

виконанням посадових обов'язків, перетворилась на справжній кримінальний бізнес. Кредитна операція супроводжується певними послугами або діями з боку посадових осіб, до компетенції яких відносяться питання про надання, розміри, відсотки та пролонгування кредитів. Як свідчить наявна інформація, до вчинення злочинів такого характеру причетними стають начальники кредитних, юридичних, операційних відділів, відділів валютних операцій, головні бухгалтери, їх заступники, бухгалтерські працівники, економісти, контролери-касири та інші працівники кредитно-фінансових установ [23, с. 572].

Наступна група ознак особи злочинця у сфері кредитних відносин – соціально-рольові. Вказані ознаки розкривають функції особи злочинця, обумовлені його становищем в системі суспільних відносин, належністю до відповідної соціальної групи. Необхідно зауважити, що особи злочинців у даній сфері перебувають на належному рівні в системі суспільних відносин, що в першу чергу пов'язано з престижністю займаної посади у відповідних кредитних установах, особливо в зв'язку з роботою, спілкуванням, іншою взаємодією з особами які мають високе соціальне становище та матеріальне забезпечення. Дані ознаки вказують на спрямованість соціальних орієнтацій особи злочинця у сфері кредитування щодо належного рівня матеріального забезпечення, намагання влаштувати не гірше своє життя. Слід вказати, що типовими ознаками осіб, які вчиняють злочини загально-кримінальної спрямованості або злочини проти кредитно-фінансової системи і яких ми відносимо до другого критерію є низька престижність їх соціальних ролей. Вивченням матеріалів кримінальних справ встановлено, що в переважній більшості особи злочинців (загальнокримінального типу) негативно характеризуються за місцем проживання та роботи, мають знижений рівень загальноосвітніх знань, вузькі соціальні відносини тощо.

Зовсім інша ситуація спостерігається відносно осіб, які вчинили злочин у сфері кредитних відносин (особи першого критерію), адже переважна їх

більшість користуються авторитетом серед осіб найближчого оточення, що пов'язано з престижністю роботи в одній із провідних сфер економічної діяльності, перебуванням на відповідних керівних чи матеріально-відповідальних посадах, проте під впливом певних факторів мають завищені потреби (переважно матеріального характеру, жадоба до збагачення, намагання за короткий проміжок часу отримати значні матеріальні блага) для задоволення яких вчиняються злочини.

Розглянемо морально-психологічні ознаки особи злочинця у кредитній сфері. Вказані ознаки необхідно досліджувати окремо в розрізі моральних та психологічних даних про особу злочинця. Моральні ознаки розкривають погляди, переконання, духовність, ціннісні орієнтації осіб, і незаперечно, що кожній особі, яка вчинила злочин проти кредитних відносин, притаманні свої окремі індивідуальні якості, оскільки кожна особа наділена неповторними рисами, які відображають її моральні погляди. В свою чергу погляди обумовлені конкретним змістом середовища, в якому відбувалось становлення індивіда. Тому розгляд, аналіз або узагальнення вказаних ознак в даному випадку не містить в собі об'єктивності.

Щодо психологічних ознак особи злочинця, то необхідно зупинитись перш за все на особливостях інтелектуальних якостей, до яких відносяться рівень розумового розвитку, обсяг знань, широта або вузькість поглядів, зміст інтересів тощо. Кримінологічні дослідження вказують на те, що значна частина даних суб'єктів мають високий інтелектуальний потенціал.

Окрім того, вивчення кримінальних справ про злочини у кредитно-фінансовій системі свідчить, що у переважній більшості випадків (понад 90%) особи, які їх вчинили, позитивно характеризуються за місцем проживання, не страждають на алкоголізм та наркоманію, психічними аномаліями, що виключають осудність тощо [45, с. 56].

Наступною групою ознак особи злочинця у сфері кредитних відносин є кримінально-правові. До вказаних ознак відносять не тільки дані про склад

злочину, а й про спрямованість і мотивацію злочинної поведінки, одноосібний чи груповий характер злочинної діяльності, види співучасті, наявність судимостей, вид та строк покарання тощо. Зазначені відомості надають уявлення про особу злочинця у сфері кредитування з кримінально-правових позицій. Перш за все необхідно зупинитись на розгляді мотивації злочинної поведінки особи такого злочинця. Якщо взяти за основу, виходячи із загального вчення про особу злочинця, вже сформовану модель особистих якостей злочинця, що проявились у вчиненому злочині, то можемо розглянути у вказаних рамках типи злочинців у сфері кредитування, що ґрунтуються на видах мотивації. Той факт, що переважна більшість злочинів у сфері кредитних відносин вчиняються з корисливих мотивів є незаперечним. Адже будь-який такий злочин вчиняється саме з корисливих спонукань заради досягнення кінцевого результату, який полягає в незаконному отриманні певних матеріальних благ, послуг тощо. Проте, однією із головних особливостей таких злочинів є те, що в багатьох випадках особою злочинця при вчиненні останніх, окрім корисливої мотивації, також керує політична мотивація. Всі злочинні прояви у сфері кредитування характеризуються високим рівнем організації, спланованістю, високою кваліфікацією виконавців і, що найбільш небезпечно, – прикриттям з боку посадових осіб та представників усіх гілок влади, які нерідко, через вчинення злочину в кредитній сфері досягають власних результатів, переважно політичного характеру [23, с. 569].

Виходячи із викладеного, можемо зробити висновки, що більшість злочинців у сфері кредитування, при вчиненні злочинів керуються корисливою мотивацією, яка нерідко переплітається з політичною мотивацією. Необхідно також зазначити, що особою злочинця у кредитній сфері може також керувати легковажно-безвідповідальна мотивація, яка є наслідком поверхневого відображення суб'єктом реальної дійсності при вчиненні злочину, викривленого передбачення майбутніх подій та наслідків вчиненого протиправного діяння. І, звичайно, що вчиненню будь-якого злочину в сфері

кредитної діяльності може передувати мотивація, пов'язана з вимушеною орієнтацією на задоволення елементарних життєвих потреб.

Досліджувані нами ознаки, що характеризують особу злочинця у сфері кредитної діяльності притаманні всім особам, які вчинили такі злочини, окрім випадків вчинення злочину особою, яку нами було віднесено до другого критерію (злочинці, які не належать до економічних інституцій). Особи, які займаються виготовленням, зберіганням, придбанням, перевезенням, пересиланням, ввезенням в Україну з метою збуту або збутом підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї; підробленням знаків поштової оплати та проїзних квитків; виготовленням, збутом та використанням підроблених недержавних цінних паперів хоча й вчиняють злочини проти кредитно-фінансових відносин, але за своєю кримінологічною характеристикою здебільше відносяться до загальнокримінального типу шахрайської спрямованості.

Отже, особа, яка вчинила злочин у сфері кредитних відносин має крім загальних відомих ознак, свої особливості і тому можливі нові критерії типологізації.

По-перше, злочинці належать до діяльності економічних інституцій, зокрема кредитно-фінансових установ. Це особа, яка працює або здійснює контроль за діяльністю кредитних установ.

По-друге, злочинці, які не належать до діяльності кредитних установ, але вчиняють злочини в даній системі. Серед осіб, які вчиняють злочини у сфері кредитування, досить висока частка жінок, що пояснюється великою їх кількістю у діяльності кредитно-фінансової системи. Переважна більшість злочинців має зрілий вік – від 30 до 49 років. Однією із важливих ознак є те, що суб'єкти злочинів у кредитній сфері в переважній більшості мають вищу освіту і досвід роботи у кредитно-фінансових установах, велика кількість осіб відноситься до категорії керівників кредитних, юридичних відділів, головних бухгалтерів, економістів, фінансистів. Переважна більшість злочинів у

досліджуваній сфері вчиняються із корисливих мотивів. Не виключається політична мотивація.

Злочини у сфері кредитування характеризуються високим рівнем організації, спланованістю, високою кваліфікацією виконавців з прикриттям з боку представників усіх гілок влади. Крім того, такі злочини характеризуються високим ступенем організованості та латентності.

Виходячи з цього слід зазначити, що переважній більшості злочинців у даній сфері притаманна і достатня матеріальна забезпеченість, високе соціальне становище, високий інтелектуальний рівень (досконале володіння комп'ютерною технікою), відсутність психічних аномалій та шкідливих звичок (алкоголізм, наркоманія).

Доцільно зазначити, що саме суб'єкт злочинного посягання слугує важливим критерієм класифікації злочинів у кредитній сфері. У цьому випадку виділяють:

- 1) злочини, що вчинені керівниками та іншими посадовими особами працівниками банків та інших фінансових установ;
- 2) злочини, що вчиняються службовцями кредитних установ у змові з представниками підприємницьких структур або інших установ та організацій;
- 3) злочини, що посягають на фінансові ресурси кредитних установ іншими особами без участі представників цих фінансових установ.

Злочини, що вчиняються керівниками банків та інших кредитних організацій, відрізняються підвищеною суспільною небезпекою. Це пов'язано з особливими функціями даних осіб у фінансовій системі. Найпоширенішими видами злочинів, що вчиняються цією категорією осіб, є:

- шахрайство,
- привласнення розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем,
- службове підроблення,

- службова недбалість,
- одержання хабара,
- ін.

Досить широко розповсюджений у сфері кредитної діяльності такий вид злочину як шахрайство, яке вчинюється керівниками банків. Зазвичай воно характеризується значними масштабами збитків, що заподіюються, складністю і витонченістю використовуваних кримінальних схем, різноманітністю застосовуваних прийомів і засобів. Керівники банків та інших кредитно-фінансових організацій також досить часто скоюють злочини, пов'язані зі зловживання депозитним капіталом. Цей вид злочинів пов'язаний, як правило, із шахрайським привласненням коштів, які містяться на банківських рахунках. Найбільш небезпечними зазначені зловживання стають у випадку втягнення в них великої кількості людей і нанесення значних збитків як окремим особам, так і стабільності банківської системи в цілому.

Іншою категорією осіб, які скоюють злочини у кредитній сфері є працівники, які працюють на посадах бухгалтерів. Працівники бухгалтерій, порівняно з іншими категоріями банківських працівників, є одними з найбільш активно залучених до незаконних операцій. Так, найчастіше зустрічаються злочинні прояви, що полягають у:

- завищенні і заниженні суми бухгалтерських проводок по дебіту та кредиту;
- неправомірному списанні грошових коштів із рахунків;
- фіктивних внесках на існуючі рахунки;
- відкритті рахунків на ім'я фіктивних осіб;
- фіктивних проводках по рахунках клієнтів;
- неправомірному знятті коштів із рахунків, що тимчасово не використовуються;
- незаконному привласненні комісійних зборів;

- незаконному привласненні вкладів;
- маніпуляціях із відсотками по депозитних рахунках.

До злочинів, що скоюються іншими категоріями працівників, можна віднести різноманітні зловживання:

- фіктивні кредити;
- незабезпечені кредити підприємствами, у яких керівники і посадові особи банку мають фінансову зацікавленість;
- кредити під відсутнє або неліквідне забезпечення;
- заниження суми отриманих від клієнтів комісій, відсотків за користування кредитами заниження і завищення сум, направлених на виплату відсотків;
- заниження кредитових і завищення дебетових проводок по контрольному рахунку в загальній бухгалтерській книзі;
- пролонгація термінів кредитування та збільшення розмірів комісій без відома клієнтів;
- несанкціоноване звільнення майна з-під застави;
- незаконне привласнення врахованих векселів;
- незаконне привласнення платежів по векселях;
- введення в оману позичальника, який вже сплатив частину суми векселя, для спонукання його до повної сплати по векселю;
- незаконне привласнення чекових сум, залишених боржником для сплати векселів після закінчення термінів дії векселів, та інші зловживання з векселями [39, с. 122].

Для характеристики злочинів у сфері кредитування важливе значення має суб'єктивна сторона вчинення злочину. Це його внутрішня сторона, тобто психічна діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості та волі до суспільно небезпечного діяння, яке нею вчиняється і його наслідків.

Основною ознакою, що характеризує суб'єктивну сторону діяння є вина. Вина як невід'ємний елемент суб'єктивної сторони злочину і обов'язкова

ознака складу злочину нерозривно пов'язана з об'єктом та об'єктивною стороною. Вона найбільш акумулює в собі ознаки об'єкта і об'єктивної сторони та є відображенням того, як ці ознаки проходять крізь призму свідомості і волі. Свідомість і воля – елементи психічної діяльності людини, сукупність яких створює зміст вини, вони знаходяться в тісній взаємодії і відбивають інтелектуальний і вольовий момент діяння. Різні поєднання цих моментів створюють дві форми вини – умисел і необережність.

Вина при вчиненні злочинів у сфері кредитних відносин характеризується прямим умислом. Зміст прямого умислу, як відомо, утворюють два моменти – інтелектуальний і вольовий. Інтелектуальний момент містить в собі дві ознаки – усвідомлення суспільно небезпечного характеру вчиненого діяння і передбачення суспільно небезпечних наслідків, вольовий момент містить одну ознаку – бажання настання суспільно небезпечних наслідків. Які передбачаються винною особою.

Вчиняючи злочин у сфері кредитування, винна особа цілком усвідомлює суспільну небезпечність самого діяння, тобто фактичну сторону діяння та його суспільне значення, усвідомлює об'єкт та предмет злочину, цінність матеріальних благ та інших предметів спеціального призначення, усвідомлює спосіб вчинення злочину.

Передбачення суспільно небезпечних наслідків як ознака інтелектуального моменту умислу означає здатність особи уявити подальший розвиток подій і настання можливих або неминучих наслідків. На прикладі вчинення шахрайства, слід зазначити, що особа передбачає виникнення у результаті її дій у потерпілого впевненості у вигідності чи обов'язковості передачі певного кредиту, а також передбачає настання наслідків у вигляді спричинення чи реальної можливості спричинення матеріальної та іншої шкоди.

Вольовий момент прямого умислу характеризується бажанням особи настання суспільно небезпечних наслідків. При цьому бажання як вольова

ознака прямого умислу полягає в прагненні до результату, наслідків, тобто з прямим умислом можуть досягатися лише ті результати, наслідки, які виступають як мета винного. За наявності прямого умислу мета і наслідки знаходяться у нерозривному зв'язку. На прикладі шахрайства, то мета таких дій прямо вказана у п. 17 постанови Пленуму Верховного суду України від 06.11.2009 р. № 10, відповідно до якого обман (повідомлення потерпілому неправдивих відомостей або приховування певних обставин) чи зловживання довірою (недобросовісне використання довіри потерпілого) при шахрайстві застосовуються винною особою з метою викликати у потерпілого впевненість у вигідності чи обов'язковості передачі їй майна або права на нього. Обов'язковою ознакою шахрайства є добровільна передача потерпілим майна чи права на нього [11].

2.3. Кваліфікуючі ознаки злочинів, що посягають на кредитні відносини

В науці кримінального права склади злочинів традиційно поділяють на основний (простий), склад з обставинами, що пом'якшують відповідальність (так звані привілейовані склади), та склад з обставинами, що посилюють відповідальність (так звані склади із кваліфікуючими ознаками).

У логіці під словом «ознака» позначаються будь-які риси, сторони, стани предмета або явища, які так чи інакше характеризують цей предмет або явище, допомагають розпізнати їх серед інших предметів або явищ.

Термін «кваліфікація» походить від латинського «qualis» — який, якої якості. Під кваліфікацією взагалі розглядають віднесення певного явища, речі за їхніми властивостями (якістю) до певного класу чи категорії. Правова кваліфікація - це пошук, вибір і застосування до певної події, випадку конкретної правової норми.

Основні склади злочинів містять в собі основні ознаки конкретних злочинів і знаходять відображення у диспозиціях відповідних статей Особливої частини КК України. Будучи ознаками складу злочину, кваліфіковані обставини впливають на кваліфікацію, змінюють кримінально-правову оцінку поведінки в бік її посилення або пом'якшення. Свій вираз ця ознака отримує в іншій кваліфікації, відмінній від тої, яка б застосовувалась у разі відсутності цієї ознаки. Під кваліфікованими розуміють склади злочинів, які наділені ознаками, що посилюють відповідальність, тобто крім ознак основного складу вони містять і ознаки, які характеризують підвищену суспільну небезпечність діяння порівняно з основним складом. Так, кваліфікований склад – це склад злочину з обтяжуючими обставинами (кваліфікуючими ознаками).

В. Я. Громко під злочинами з кваліфікованими складами розуміє кримінально карані діяння з різко підвищеним або пониженим ступенем суспільної небезпеки порівняно з зафіксованим основним складом злочину, що зумовлює виокремлення цього різновиду в законі як порівняно самостійної, з іншою підвищеною або пониженою санкцією [25, с. 303].

Глибинною сутністю кваліфікації злочинів є встановлення всіх ознак певних злочинів, а також додатково встановити ще одну ознаку цього певного, конкретного діяння і складу злочину, що його передбачає. З цього випливає, що необхідна і єдина для кваліфікації норма відрізняється від інших подібних більшістю ознак, вона більш повно описує ознаки певного злочину. Так, для правильної кваліфікації злочину необхідно вибрати і обґрунтовано застосувати ту норму, яка найповніше описує ознаки вчиненого діяння. В цьому і полягає юридична суть кваліфікації злочинів. Відповідно до вищенаведеного слід зазначити, що у кримінальному праві під кваліфікацією розуміють юридичну оцінку злочину і застосування (встановлення) тієї кримінально-правової норми, яка найповніше описує ознаки цього злочину.

Отже, під кваліфікуючими ознаками злочинів розуміють ті склади злочинів, які наділені ознаками, що посилюють відповідальність, тобто, крім

ознак основного складу, вони містять також ознаки, що характеризують підвищену суспільну небезпечність діяння у порівнянні з основним складом. Такі склади, як правило, сформульовані в других частинах відповідних статей Особливої частини Кримінального кодексу України. Різновидами кваліфікованого складу є особливо кваліфікований склад та винятково кваліфікований склад злочину. Це склади з так званими особливо обтяжуючими обставинами (особливо кваліфікуючими ознаками), які передбачаються у відповідних частинах статей після частин других цих статей.

Кваліфікувати злочин означає встановити повну відповідність його ознак ознака норми кримінального закону, яка передбачає відповідальність саме за вчинення певного злочину. Слід звернути увагу, що кваліфікуючі ознаки, поряд з іншими кримінально-правовими засобами, виконують так звану функцію диференціації кримінальної відповідальності, встановлюючи нові, підвищені порівняно з передбаченими санкціями за злочин з основним складом, межі типового покарання. Таким чином, кваліфікуючі ознаки використовуються у кримінальному праві як засіб диференціації кримінальної відповідальності для конструювання більш небезпечного виду діянь і відповідно для визначення у законі нових мір покарання в порівнянні з тими, які передбачені за вчинення основного складу злочину.

Природа кваліфікуючих ознак подвійна. З одного боку, вони входять у сукупність ознак складу злочину й у цьому відношенні повинні бути наділені рисами, характерними саме ознакам цього чи іншого складу. Завдяки цим рисам вони набувають здатності впливати на кваліфікацію вчиненого, викликати появу нової санкції, що відображає специфіку диспозиції. Оскільки розглядувані обставини належать до ознак складу злочину, їх встановлення становить виключну прерогативу законодавця. Відповідно, види, а рівно межі кожного з видів кваліфікуючих ознак, повинні бути визначені чітко й однозначно самим законодавцем у кримінально-правовій нормі. З іншого боку, кваліфікуючі ознаки не належать до єдиної можливої сукупності ознак

суспільно небезпечного діяння, яка визначає його, відповідно до кримінального закону, як злочинне та кримінально каране. Ці ознаки використовуються законодавцем для конструювання більш небезпечного різновиду діянь, встановлення в законі нових меж караності, посиленої санкції порівняно з тією, що поєднана з основним складом злочину [25, с. 303].

Кваліфікуючі ознаки злочинів, що посягають на кредитні відносини містяться у відповідних частинах статей КК України, серед яких варто виділити наступні:

- у ч. 2 ст. 190 КК України - шахрайство, вчинене повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або таке, що завдало значної шкоди потерпілому;

- у ч. 3 ст. 190 КК України - шахрайство, вчинене у великих розмірах, або шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки;

- у ч. 4 ст. 190 КК України - шахрайство, вчинене в особливо великих розмірах або організованою групою;

- у ч. 3 ст. 191 КК України - дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб;

- у ч. 4 ст. 191 КК України - дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, якщо вони вчинені у великих розмірах;

- у ч. 5 ст. 191 КК України - дії, передбачені частинами першою, другою, третьою або четвертою цієї статті, якщо вони вчинені в особливо великих розмірах або організованою групою;

- у ч. 2 ст. 192 КК України - ті самі діяння, вчинені за попередньою змовою групою осіб, або такі, що заподіяли майнову шкоду у великих розмірах;

- у ч. 2 ст. 200 КК України - ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб;

- у ч. 2 ст. 205 КК України – ті самі дії, якщо вони вчинені повторно або заподіяли велику матеріальну шкоду державі, банкові, кредитним установам, іншим юридичним особам або громадянам;

- у ч. 2 ст. 209 КК України – дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або у великому розмірі;

- у ч. 3 ст. 209 КК України – дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою або в особливо великому розмірі;

- у ч. 2 ст. 210 КК України – ті самі діяння, предметом яких були бюджетні кошти в особливо великих розмірах або вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб;

- у ч. 2 ст. 220-¹ КК України - та сама дія, вчинена повторно або за попередньою змовою групою осіб;

- у ч. 2 ст. 222 України - ті самі дії, якщо вони вчинені повторно або завдали великої матеріальної шкоди.

В Особливій частині КК України містяться статті, що передбачають відповідальність за вчинення злочинів у сфері кредитних відносин, які не передбачають жодних кваліфікуючих ознак (ст. 218 КК України, ст. 219 КК України, ст. 220-² КК України).

Важливим є зауваження М. В. Ємельянова, який звертає увагу на те, що однакові обтяжуючі обставини (кваліфікуючі ознаки) у різних статтях можуть належати до різних кваліфікованих складів, тобто тотожним кваліфікуючим ознакам може надаватися різний ступінь кваліфікованості [29, с. 171].

Так, частіше за все у статтях, що встановлюють відповідальність за вчинення злочинів у сфері кредитування, згадуються такі кваліфікуючі ознаки як вчинення злочину повторно або за попередньою змовою групою осіб, які передбачаються як звичайні кваліфікуючі ознаки. В якості звичайних також кваліфікуючих ознак передбачається також завдання матеріальної шкоди у

великих розмірах. Тоді як дії, вчинені у великих розмірах в одних випадках передбачається як звичайна кваліфікуюча ознака (ч. 2 ст. 209 КК України), а в іншому – як особлива кваліфікуюча ознака (ч. 3 ст. 191 КК України), а завдання шкоди в особливо великих розмірах в одних випадках передбачається як особливо кваліфікуюча ознака (ч. 3 ст. 209 КК України), а в інших – як винятково кваліфікуюча ознака (ч. 4 с. 190 КК України, ч. 5 ст. 191 КК України). Також вчинення злочинів в сфері кредитних відносин організованою групою в одних випадках передбачається як особливо кваліфікуюча ознака (ч. 3 ст. 209 КК України), а в інших – як винятково кваліфікуюча ознака (ч. 4 ст. 190 КК України, ч. 5 ст. 191 КК України).

Більше того, якщо наприклад у відповідних частинах ст. 190 КК йдеться про шахрайство, яке завдало значної матеріальної шкоди або вчинене у великих чи особливо великих розмірах, то у статтях 192, 210 КК України відсутні кваліфікуючі ознаки, які б вказували на розмір шкоди.

Вказана різноманітність та непослідовність у підходах до передбачення однакових кваліфікуючих ознак у складах злочинів, що передбачають відповідальність за злочини у сфері кредитування, свідчить про недосконалість та неузгодженість положень розглядуваних статей та потребує вдосконалення закону про кримінальну відповідальність у досліджуваній сфері шляхом уніфікації його положень у частині встановлення кваліфікуючих ознак у відповідних статтях Кримінального кодексу України. Крім того, певного вдосконалення та уніфікації потребує закон про кримінальну відповідальність також у частині визначення та закріплення у законі змісту конкретних кваліфікуючих ознак, які містяться в розглядуваних статтях. Насамперед, маються на увазі такі кваліфікуючі ознаки, як вчинення злочину повторно та заподіяння певної матеріальної шкоди [31, с. 167].

Поняття повторності злочинів дається у ст. 32 Кримінального кодексу України. Зокрема, у частині першій цієї статті вказується, що повторністю злочинів визнається вчинення двох або більше злочинів, передбачених тією

самою статтею або частиною статті цього Кодексу, а у ч. 3 ст. 32 КК України йдеться про те, що вчинення двох або більше злочинів, передбачених різними статтями цього Кодексу, визнається повторно лише у випадках, передбачених в Особливій частині цього Кодексу, тобто закон визнає два види повторності: повторність тотожних злочинів і повторність однорідних злочинів [2].

Під поняттям «тотожні злочини» розуміють злочини, які у кримінальному законодавстві, за загальним правилом, передбачені окремою статтею під однією назвою. І. М. Мельник у своєму коментарі до КК України доцільно зазначає, що якщо вчинені злочини є тотожними і передбачаються однією й тією самою статтею або частиною статті КК України, то окрема кваліфікація кожного з них не потрібна, проте факт вчинення злочину повторно може бути враховано як обтяжуючу покарання обставину [43, с. 106].

Під поняттям «однорідні злочини» розуміють вчинення декількох подібних злочинів, які у кримінальному законодавстві, за загальним правилом, передбачено різними статтями Особливої частини КК України за наявності певної спеціальної вказівки законодавця. Щодо цього питання, то М. І. Мельник визначає, якщо винний вчинив два або більше передбачених різними статтями КК України злочинів, які закон визнає повторністю, кожен із вчинених злочинів кваліфікується за відповідною статтею або частиною статті КК України, але другий і наступний злочини – за частиною відповідної статті КК України, яка передбачає вчинення зазначеного злочину повторно. Виняток у цьому плані можуть становити злочини (другий та наступний), що підпадають під норми КК України, які є особливо кваліфікованими складами [44, с. 106].

На відміну від поняття «повторність злочинів» похідна від нього кваліфікуюча ознака «вчинення злочину повторно» стосується кримінально-правової оцінки лише продовжуваної злочинної діяльності на фоні раніше вчиненого злочину, тобто охоплює вчиненні після вчиненого раніше виключно інші злочини (тотожні або у випадках, встановлених у законі, однорідні злочини). Посилена кримінальна відповідальність у таких випадках,

враховуючи юридичну техніку побудови статей Особливої частини КК України, де врахована вказана кваліфікуюча ознака, встановлена виключно за вчинений повторний злочин (злочини), а не за всі злочини, що утворюють таку повторність [22, с. 30].

Щодо такого виду кваліфікаційних ознак злочинного порушення як вчинення його за попередньою змовою групою осіб, то включення законодавцем такої ознаки викликана необхідністю підвищення ефективністю кримінально-правової боротьби із вчиненням кредитних злочинів за попередньою змовою групою осіб.

Практика показує, що злочини у сфері кредитних відносин у особливо великих розмірах часто вчиняються саме за попередньою змовою групою осіб, до якої входять особи, які є суб'єктом злочину, а саме фізичні осудні особи, які досягли віку кримінальної відповідальності. Відповідно п. 24 постанови Пленуми Верховного суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 06.11.2009 р. № 10 злочин визначається вчиненим за попередньою змовою групою осіб у разі його вчинення декількома (двома і більше) суб'єктами цього злочину, які заздалегідь домовилися про його спільне вчинення. Учасники вчинення злочину групою осіб діють узгоджено, зі спільним умислом, і кожен із них безпосередньо виконує діяння, що повністю чи частково утворює об'єктивну сторону складу злочину. При цьому можливий розподіл функцій, за якого кожен співучасник виконує певну роль у вчиненні злочину [11].

Відповідно до статті 26 КК України співучастю у злочині є умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину. Тому в разі, коли із групи осіб, які вчинили злочин, лише одна особа є суб'єктом злочину, а решта осіб унаслідок неосудності або у зв'язку з недосягненням віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, чи з інших підстав не можуть бути суб'єктами злочину, дії винної особи, яка за таких обставин

притягується до кримінальної відповідальності, не може розглядатися як вчинення злочину групою осіб [2].

Більш суспільно небезпечним діянням є вчинення злочинів у сфері кредитування організованою групою осіб. Із ч. 3 ст. 28 КК України випливає, що злочин вважається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні чи вчиненні брали участь декілька осіб (три та більше), котрі попередньо зорганізувалися в стійке об'єднання для вчинення злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи.

Доцільно виділити таку кваліфікаційну ознаку як вчинення злочину службовою особою, оскільки найчастіше злочини у сфері кредитної діяльності вчиняються працівниками банків та інших фінансових установ. Серед розглядуваних злочинів, таку кваліфікаційну ознаку містить ч. 2 ст. 191 КК України. Заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем має місце тоді, коли службова особа незаконно обертає чуже майно на свою користь чи користь третіх осіб, користуючись при цьому своїм службовим становищем. Суб'єктом привласнення, розтрати або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем може бути тільки службова особа. Вирішуючи питання, чи є та або інша особа службовою, належить керуватися умовами, визначеними в пунктах 1 і 2 примітки до ст. 364 КК України.

Висновки до Розділу 2

1. Об'єктом злочину є ті суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом. Загальним об'єктом злочинів у сфері кредитування є

сукупність відносин у економічній системі України, а родовим - фінансові відносини як самостійна група суспільних відносин.

Основним безпосереднім об'єктом виступають конкретні відносини, яким завдається чи може бути завдана шкода, а додатковим - можуть бути відносини власності, добросовісна конкуренція, господарські відносини, нормальна діяльність державного апарату, органів місцевого самоврядування, порядок приватизації тощо.

Предметом злочину можуть виступати усі види кредитів, не залежно від того хто є кредитором, а також неправдива інформація, що надається адресатам з метою одержання кредитів (в конкретному випадку має юридичне значення для прийняття позитивного рішення щодо надання кредиту).

2. Суспільно-небезпечні діяння в злочинах у сфері кредитування характеризуються активною поведінкою. Так, шахрайство у сфері кредитування (ст. 190 КК України) полягає у заволодінні чужим майном або правом на майно, що здійснюється у спосіб обману або зловживання довірою, а у шахрайстві з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК України) - надання завідомо неправдивої інформації органам державної влади, органам влади Автономної Республіки Крим чи органам місцевого самоврядування, банкам або іншим кредиторам з метою одержання кредитів у разі відсутності ознак злочину проти власності.

3. Суб'єкт злочину шахрайстві загальний, але якщо воно вчинене службовою особою і якщо вона з метою обману чи зловживання довірою зловживала владою або службовим становищем, то такі дії службової особи потрібно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами статей 190 і 364 КК України.

Суб'єктом злочину у шахрайстві з фінансовими ресурсами може бути громадянин-підприємець або засновник чи власник суб'єкта господарської діяльності, а також службова особа суб'єкта господарської діяльності.

Усі злочинці, які вчинили злочини проти системи кредитних відносин, можуть бути поділені на дві групи: перша – злочинці, які належать чи мають

безпосереднє відношення до діяльності кредитно-фінансових інститутів (керує, працює, здійснює контроль в кредитній сфері); друга – злочинці, які не належать до діяльності кредитних установ, але вчиняють злочини в даній системі (загально кримінальний тип із спеціалізацією фінансових злочинів).

4. Суб'єктивна сторона злочинів у сфері кредитування характеризується прямим умислом, а також корисливими метою і мотивом.

5. Кваліфікуючими ознаками злочинів у сфері кредитної діяльності є вчинення таких дій повторно, за попередньою змовою групою осіб, у великих та особливо великих розмірах, організованою групою та інші.

Встановлення кваліфікуючих ознак у складах злочинів, які передбачають відповідальність за злочини у сфері кредитних відносин, у багатьох випадках характеризується неузгодженістю та суперечливістю положень, котрі містяться в розглянутих статтях закону, у зв'язку з чим такі положення потребують відповідного вдосконалення та уніфікації шляхом внесення науково обґрунтованих змін та доповнень до Кримінального кодексу України.

РОЗДІЛ 3

ЗАКОНОДАВСТВО І СУДОВА ПРАКТИКА ІЗ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН: ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Практика застосування кримінально-правових норм, що встановлюють відповідальність за посягання на кредитні відносини

Кредитні правовідносини з початку фінансової кризи становлять чи не найбільший відсоток судових спорів. Тому ефективний судовий захист прав та охоронюваних законом інтересів учасників кредитних відносин є надзвичайно важливим чинником підтримання стабільності економіки країни в цілому.

Протидія злочинам у сфері кредитування є актуальною проблемою діяльності правоохоронних органів, що зумовлено кількома чинниками. По-перше, вияви шахрайства в кредитній сфері не лише завдають збитків кредиторам, а й негативно впливають на стабільність усієї фінансової системи. По-друге, ці злочини мають високу латентність, оскільки не всі керівники фінансових установ звертаються до правоохоронних органів з відповідними заявами (побоюючись за ділову репутацію своїх організацій). У більшості випадків, попри заподіяні значні збитки, банківські установи належним чином не організують претензійно-позовну роботу, а обмежуються поданням заяв до правоохоронних органів, що ускладнює доказування в порушених справах. По-третє, злочинці всіляко приховують свої дії, зокрема, використовують послуги фіктивних підприємств, маскують справжні наміри за допомогою удаваних юридичних угод, а також злочинні наслідки під “невдалу” господарську діяльність, із застосуванням сучасної комп’ютерної та оргтехніки підроблюють бухгалтерські та інші документи, уживають заходів щодо відмивання коштів, здобутих злочинним шляхом [63, с. 85].

Злочинці при підготовці до вчинення злочинів з кредитними ресурсами намагаються:

- створити у кредитній установі видимість законно діючого учасника господарської діяльності;
- постати солідною, перспективною особою, яка має значні фінансові можливості для виконання умов кредитного договору, створити видимість широкого кола зв'язків;
- продемонструвати наявність засобів забезпечення повернення кредиту;
- показати наявність виробничих потужностей та інших умов для виконання економічного проекту.

Для досягнення поставленої мети злочинці зазвичай вдаються до:

- внесення у документи про створення юридичної особи відомостей, які не відповідають дійсності;
- використання документів, що належали юридичним чи фізичним особам, які офіційно вже не здійснюють свої діяльності;
- використання без згоди власників чужих рахунків;
- виготовлення фіктивних платіжних та інших документів та ін.

Мають місце випадки, коли злочинці для отримання документів про реєстрацію юридичної особи використовують вкрадені або куплені паспорти, підроблені документи, чужі найменування фірм тощо.

На даний час зростає тенденція ініціювання банками порушення кримінальних справ щодо позичальників і поручителів у випадку невиконання ними кредитних зобов'язань. Новий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) передбачає майже «автоматичний» порядок порушення кримінальних справ. Для цього достатньо заяви кредитора, на підставі якої справа вноситься до реєстру, і слідчі органи зобов'язані проводити перевірку. Закінчення такої перевірки для боржників, залежить від багатьох факторів, деякими з яких є, зокрема, дійсна наявність

ознак складу злочину в діях боржника, «лобіювання» кредитором відкриття кримінальної справи, поведінка боржника у відносинах із кредитором і слідством, наявність у боржника кваліфікованого захисника і продуманої тактики захисту.

Значна зацікавленість з боку кредитора може стати основою для розвитку процесу по притягненню до кримінальної відповідальності, навіть тих боржників, в діях яких немає жодних ознак складу злочинів, якщо, звичайно, не вважати таким часткове невиконання боргових зобов'язань.

Проблеми кваліфікації та розслідування незаконного одержання кредиту суб'єктами господарювання загалом досліджувались вченими. Водночас у підручниках з кримінального права, навчальних посібниках, виданих останніми роками, питання розслідування цих злочинів зазвичай викладають “за давньою практикою” без урахування змін у способах і технологіях злочинної діяльності.

Часто зустрічається схема, за якої на першому етапі діяльності злочинці створюють не менше ніж дві фірми, що є суб'єктами господарювання, на які планується одержати кредити. Їх засновниками (учасниками) є ті самі особи. Здебільшого керівниками цих фірм призначають підставних осіб, які не мають відповідної кваліфікації для виконання покладених на них обов'язків, тому беззаперечно виконують вказівки осіб, які їх найняли. Водночас одна з фірм є одержувачем кредиту, інша – партнером за угодами купівлі-продажу, поставок тощо, які обґрунтовують необхідність і господарську доцільність одержання кредиту. Цей пакет документів подають до банківської установи (члени злочинної групи нерідко домовляються з працівниками банку), після чого укладають кредитні договори, кредитні ресурси перераховують на рахунок фірми. На завершальному етапі одержані гроші переказують на рахунки заздалегідь дібраних суб'єктів господарювання, після чого за певною схемою кошти потрапляють до кишені учасників злочинної групи.

У вчиненні цих злочинів зазвичай беруть участь кілька осіб: представники підприємства, що є позичальником, фірми-постачальника

(підприємства, що зобов'язується поставити товар, на оплату якого одержано кредит), банку, який надає кредит, організацій-посередників, що видали фіктивні гарантійні листи, страхові поліси чи були заставодавцями.

Найбільш прихованими є зловживання з кредитними ресурсами з боку самих працівників кредитних підрозділів банку. Аналіз оперативно-слідчої практики свідчить, що типові схеми вчинення злочинів за участю банківських службовців пов'язані з виведенням активів “проблемних” банків шляхом видання кредитів на підставні компанії (де посадовці банку або підконтрольні їм особи є в складі учасників). Особливо великих розмірів досягають суми, що знімають службовці банку з рахунків як вкладників, так і самих банків з використанням доступу до комп'ютерних систем та мереж.

Почастішали випадки незаконного заволодіння фінансовими ресурсами банків шляхом шахрайства у сфері споживчого кредитування, передусім, у збанкрутілих банках або в тих, у яких тривають процедури санації. Одержання кредиту фізичними особами зумовлене заставою та, як правило, обмежується порівняно невеликою сумою коштів. За даними Національного банку України, споживче кредитування – найризикованіший вид кредитного бізнесу: на споживчі кредити припадає близько 20,0 % загального кредитного портфеля банків або близько 50,0 % усіх виданих банками позик. Середній відсоток неповернень за споживчими кредитами сягає 15,0 % [14].

Специфіка цього виду кредитування полягає в тому, що більшу частину позик громадянам банки видають за спрощеною схемою: позичальникові достатньо надати фінансовій установі мінімальний набір документів (паспорт, ідентифікаційний код і довідку про заробітну плату з місця роботи), і кредит він отримає за лічені години.

Способи вчинення злочинів у сфері споживчого кредитування певною мірою визначають особливості організації цього ринку фінансових послуг. Найбільш “популярною” є технологія одержання кредитів за участю підставних осіб. Ці суб'єкти одержують від організаторів підроблені довідки з місця

роботи. В окремих випадках підставному учаснику повідомляють, що кошти на обслуговування кредиту будуть регулярно сплачуватися, тобто цю особу також вводять в оману стосовно злочинних намірів організатора.

Так, відповідно вироку Октябрського районного суду м. Полтави у справі № 554/13490/13-к, Особа «Е», будучи членом кредитної спілки, усвідомлюючи суспільно-небезпечний характер свого діяння, передбачаючи настання суспільно-небезпечних наслідків та бажаючи їх настання, з корисливих мотивів на незаконне заволодіння грошовими коштами кредитної спілки скористався службовою залежністю та неналежним виконанням працівників спілки своїх службових обов'язків, які не розсудливо повірили його обіцянкам та гарантіям, що треті особи, від імені яких він, начебто діяв, дійсно мають намір оформити кредитні правовідносини і отримати грошові кошти з подальшим їх поверненням, вчинив ряд умисних протиправних дій, спрямованих на шахрайське заволодіння коштами спілки в особливо великих розмірах шляхом оформлення кредитних договорів на так званих «підставних осіб» з числа його знайомих та рідних, а також, шляхом зловживання довірою голови правління, всупереч інтересам спілки сприяв у видачі собі особисто, в особливо великих розмірах грошових коштів по укладеним на його ім'я кредитним договорам. Дану особу було засуджено за вчинення злочинів, передбачених ч. 4 ст. 190, ч. 1,3,4 ст. 358, ч. 3,4 ст. 27, ч.2 ст.366 КК України [28]

Набуває надзвичайної важливості питання підвищення ефективності застосування слідчими норм законодавства про кримінальну відповідальність під час розслідування злочинів у сфері кредитування. Зокрема, з огляду на результати слідчої та судової практики, ефективність реалізації матеріалів, що містять ознаки цього злочину, не завжди є достатньою. За даними Головного слідчого управління Національної поліції України, великий відсоток справ зупинено у зв'язку з неможливістю встановити особу, яка вчинила злочин. Також має місце негативна тенденція до збільшення справ цієї категорії, зупинених у зв'язку з розшуком обвинувачених. Поряд з об'єктивними

причинами, дається у знаки невідповідність застосованих обвинуваченим запобіжних заходів, серед яких слідчі переважно обирають підписку про невіїзд. Ураховуючи, що значну кількість цих справ порушують за злочинами невеликої та середньої тяжкості, у яких закон дозволяє застосування арешту у виключних випадках, найкращою альтернативою підписки про невіїзд може бути застава, оскільки заставні кошти є додатковою гарантією відшкодування збитків.

Серед злочинів в сфері кредитної діяльності, справи найчастіше порушуються за ст. 190 КК України: шахрайство, тобто заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою. Санкції різних частин цієї статті передбачають відповідальність починаючи з штрафу в сумі до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян до позбавлення волі на строк до дванадцяти років з конфіскацією майна.

По-перше, для доведення складу злочину шахрайства необхідно довести спосіб його вчинення, а саме - обман чи зловживання довірою. Зокрема, мова йде про обман, коли шахрайство пов'язують з іншими злочинами, такими як виготовлення та використання завідомо підробленого документа - довідки про доходи або інших документів, що підтверджують платоспроможність боржника. Даний злочин вважається закінченим з моменту переходу чужого майна у володіння винного або з моменту отримання ним права розпоряджатися цим майном.

По-друге, згідно п. 18 постанови Пленуму Верховного суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 06.11.2009 р. № 10 отримання майна з умовою виконання якого-небудь зобов'язання може бути кваліфіковане як шахрайство лише в тому разі, коли винна особа ще в момент заволодіння цим майном мала мету його привласнити, не виконуючи зобов'язання [11].

Об'єктивна сторона шахрайства полягає у заволодінні майном або придбанні права на майно потерпілого шляхом обману або зловживання довірою, суб'єктивна сторона характеризується корисливим мотивом і прямим умислом. Відсутність хоча б одного з цих елементів складу злочину шахрайства означає, що дії особи, яка підозрюється чи обвинувачується, не є злочином і можуть свідчити про наявність між потерпілим і правопорушником цивільно-правових відносин».

Відповідно аналізу практики Верховного та Вищого спеціалізованого судів України жодне з рішень не залишило в силі обвинувальний вирок суду, за яким позичальник, що не повністю, а лише частково погасив свої боргові зобов'язання, визнавався винним у шахрайстві.

Таким чином, у випадку здійснення позичальником принаймні часткового повернення коштів за кредитним договором, цільового використання коштів, передачі в заставу майна з подальшим зверненням стягнення на нього, і при відсутності доказів про намір позичальника (поручителя) не виконувати свої зобов'язання ще в момент отримання кредиту, при відсутності інших складів злочинів (підробка документів тощо) підстави для притягнення до кримінальної відповідальності відсутні, оскільки у діях позичальника (поручителя) відсутні об'єктивна і суб'єктивна сторона злочину «шахрайство».

Поряд із злочинами в сфері кредитної діяльності часто йдуть справи за ст. 358 КК України, а саме підробка документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів. Звичайно, мова йде в основному про довідки про роботу і доходи, але підробляють і будь-які інші документи. Підробленим може бути як повністю «липовий» документ, так і документ, що містить відомості, які лише частково не відповідають дійсності. Проте, слід відзначити, що підроблені боргові розписки під цей склад злочину не підпадають.

Так, у справі, порушеній за фактом шахрайства з фінансовими ресурсами, вчиненого повторно Особа «А» з метою отримання кредиту надала завідомо

неправдиву інформацію кредитору, власноручно вказавши в заяві - анкеті на отримання кредиту неправдиві відомості про середньомісячні доходи, працевлаштування, а саме працює в працює в підприємстві, яке було ліквідовано, а також про доходи, внаслідок чого з нею було укладено договір кредиту. Тому дії обвинуваченої були кваліфіковані за ч. 4 ст. 358, ч. 1 ст. 222, ч. 2 ст. 222 КК України [28].

Вчинення такого виду злочинів громадянами спричинене важким економічним становищем, неофіційними заробітними платами для зменшення податків роботодавців, оскільки офіційна зарплата досить часто не відображає реального рівня доходів громадян. Найчастіше працівники служби безпеки банку виявляє підробку документа ще на етапі прийняття рішення про видачу кредиту. Але якщо потенційний позичальник не викликає жодних підозр з інших причин, банки чи інші кредитні установи, знаючи дійсний стан речей, закривали і продовжують закривати на це очі, і приймають заходи лише на етапі виплати боржником кредитних коштів.

Окремо слід зазначити, що якщо громадянин самостійно підробив собі таку довідку, або ж «забув», де і у кого її взяв, він буде нести відповідальність меншу, ніж якщо у підробці документа взяли участь інші особи (наприклад, одна особа поставило на підроблену довідку печатку, а інша - підписала її - ось вже і ч. 3 ст. 358 КК України з обтяжуючою ознакою «попередня змова групи осіб» і покарання у вигляді обмеження свободи на термін від року до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк).

Так, особа «В» працюючи в Вінницькій філії ТОВ «ІЗІ Кредит» та займаючи посаду кредитного консультанта в період часу з 10 жовтня 2012 р. по 20 червня 2013 р., всупереч своїм функціональним обов'язкам, підбурювана злочинним умислом на незаконне заволодіння грошовими коштами, шахрайським способом, шляхом обману та зловживаючи довірою, з корисливих спонукань, маючи на меті матеріально збагатитись, шляхом використання незаконно отриманих копій паспортних даних, вирішила заволодіти коштами

ТОВ «Ізі Кредит». Реалізуючи свій злочинний намір, здійснила незаконне оформлення кредитних договорів, підробивши у них підписи осіб щодо яких вони були оформлені, внаслідок чого незаконно отримала кошти та використала їх на власний розсуд. Дії обвинуваченої були кваліфіковані за ч. 1, 2 ст. 190, ч. 1, 3, 4 ст. 358 КК України [28]

Часто злочини у сфері кредитування пов'язані із викраденням, привласненням, вимаганням офіційних документів, штампів чи печаток або заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання особи своїм службовим становищем, а так само їх умисне знищення, пошкодження чи приховування (ст. 357 КК України).

Можна навести приклад коли Особа «Д», знайшла паспорт громадянина України та ідентифікаційний код, після чого маючи умисел на незаконне заволодіння паспортом та іншим важливим особистим документом, забрала вказаний паспорт і ідентифікаційний код собі, та в подальшому принесла їх до себе додому і зберігала за місцем свого мешкання, з часом вирішила отримати шляхом обману грошовий кредит в АТ «Дельта Банк», скориставшись при цьому знайденими паспортом та ідентифікаційним кодом, підшукала жінку, зовні схожу на особу, зображену на фотографії в паспорті, та вступила з нею в злочинну змову направлену на незаконне, шляхом обману отримання грошового кредиту. Так, вони отримали гроші в сумі 10000 грн., а через деякий час таким же шляхом обману, отримати кредит на придбання побутової техніки в АТ «Дельта Банк». Особу «Д» було визнано винною у вчиненні кримінальних правопорушень передбачених ч. 2 ст. 190, ч. 3 ст. 357 КК України [28]

Також досить часто залучають ст. 366 КК України, а саме службове підроблення, основна відмінність якої від звичайної підробки документа полягає в спеціальному суб'єкті правопорушення, під яким розуміється посадова особа підприємства, установи, організації (в першу чергу йде мова про директора, його заступника та головного бухгалтера). Така особа, до якого працівник звернувся з проханням чи пропозицією за певну плату видати йому

підроблену довідку про доходи, повинен розуміти всю міру відповідальності за таке діяння.

Відповідно Узагальнення судової практики розгляду кримінальних справ про злочини, склад яких передбачено ст. 366 КК України (службове підроблення), суб'єктом службового підроблення може бути тільки службова особа [14].

Так, у справі, порушеній за фактом шахрайства з фінансовими ресурсами, вчиненого повторно Особа «Б» будучи суб'єктом підприємницької діяльності, являючись службовою особою, умисно, подав до банківської установи завідомо підроблений офіційний документ, а саме будинкову книжку у якій умисно не зазначив інформацію, щодо реєстрації та проживання його неповнолітніх дітей у житловому будинку, що в подальшому стало підставою для незаконного отримання кредитних коштів. Тому дії були кваліфіковані за ст. 222 ч. 2, ч. 2 ст. 366 КК України [28].

Також слід звернути увагу на ч. 1 ст. 388 КК України, яка передбачає відповідальність за незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт, заставленого майна або майна, яке описано чи підлягає конфіскації. Раніше особливо хитрі позичальники робили з заставним рухомим майном що завгодно (розбирали, продавали, навіть «перебивали» номери на авто тощо) – все можливе аби не віддавати його кредитору. На даний час будь-які дії, які можуть бути кваліфіковані за ч. 1 ст. 388 КК України, навіть передача заставного майна у користування інших осіб, якщо це заборонено договором може бути визнане як злочинне.

Серед найбільш складних ситуацій, що виникають під час кваліфікації злочинів у сфері банківського кредитування, є розмежування шахрайства з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК України) та злочинів проти власності, зокрема шахрайства, передбаченого ст. 190 КК України. Висновок про наявність або відсутність на момент укладання договору кредитування умислу позичальника безоплатно заволодіти чужим майном (кредитними коштами

банку) потрібно робити за кожним конкретним випадком, ретельно дослідивши всі матеріали справи.

Про наявність у діях позичальника ознак шахрайства (ст. 190 КК України) можуть свідчити, зокрема, такі обставини:

1) раптове зникнення позичальника з місця проживання на період, що перевищує передбачений кредитним договором термін погашення кредиту (для фізичних осіб) або ліквідація підприємства-позичальника без повідомлення про це представників банку;

2) витрачання кредитних коштів не за цільовим призначенням, а на особисті потреби (з використанням фіктивних угод, послуг конвертаційних центрів, переведенням коштів на закордонні рахунки тощо);

3) ознаки фіктивності в діяльності підприємства-позичальника, зокрема, використання послуг фірм, що діють з порушенням чинного законодавства;

4) відсутність реальних можливостей виконати кредитні зобов'язання, обізнаність керівників і службових осіб суб'єкта господарювання про нікчемність, удаваність укладених угод та спрямування цієї діяльності на протиправне збагачення, неможливість реального здійснення взятих зобов'язань з урахуванням дійсного часу, віддаленості, розташування контрагентів один від одного, місця знаходження майна чи обсягу матеріальних ресурсів, економічно необхідних для виробництва товарів, виконання робіт або надання послуг, нездійснення організатором відповідної діяльності;

5) використання підроблених документів, штампів, печаток;

6) відчуження без згоди кредитора предмета застави;

7) наявність ознак організованого злочинного угруповання, що характеризуються тривалістю існування, розподілом ролей співучасників, ієрархічністю структури тощо [36, с. 78].

Досить часто особи, засуджені за злочини у сфері кредитування, вчиняють дії, передбачені і ст. 190 і ст. 222 КК України. Так, Особа «Г», будучи зареєстрованим як приватний підприємець, на протязі року, як самотійно так і

за попередньою змовою з іншими особами, заволодівав шляхом обману чужим майном і скоював шахрайські дії з фінансовими ресурсами. Діючи за попередньою змовою з вищевказаними особами, маючи печатки різних товариств, необхідну техніку, яку використовував для підробки документів, підроблював і надавав документи в банківські та інші кредитні установи м. Житомира для отримання споживчих кредитних коштів, шахрайським шляхом заволодівав кредитними коштами - чужим майном, яким, як самостійно так і разом з іншими розпоряджався на свій розсуд. Його було визнано винуватим у вчиненні злочинів передбачених ч. 1 ст. 15, ч. 4 ст. 190, ч. 4 ст. 190, ч. 2 ст. 222, ч. 3 ст. 358, ч. 4 ст. 358, ч. 3 ст. 357 КК України [28].

Неправильна кваліфікація злочинів у кримінальних справах, як правило, тягне за собою невжиття заходів щодо відшкодування завданих збитків. Вивчення кримінальних справ засвідчило, що слідчі, незважаючи на наявність ознак злочинів проти власності (ст. 190, 191 КК України) або у сфері господарської діяльності (ст. 222 КК України), справи порушують за статтями про інші злочини (ст. 358, 366 КК України) та надалі не змінюють кваліфікацію.

Помилки під час кваліфікації злочинів у сфері кредитування пов'язані, передусім, з неправильною оцінкою фактичних обставин учиненого, тобто поверховим дослідженням і недостатньо повним з'ясуванням обставин, що входять до предмета доказування. Отже, незважаючи на тенденцію до зменшення заяв і повідомлень про вчинення злочинів у сфері кредитних відносин та, відповідно, кримінальних справ про злочини цієї категорії, набуває актуальності питання підвищення ефективності застосування норм кримінального та кримінально-процесуального законодавства [60, с. 109].

3.2. Вдосконалення кримінального законодавства у сфері кредитних відносини

В Україні особлива увага приділяється розвитку правової держави, правовим інститутам, підвищенню їх якості, удосконаленню законодавства. В юридичній літературі наголошено на важливості ролі та можливості права у вирішенні соціальних проблем. Надзвичайно важливою є також значення права у запобіганні злочинам в сфері кредитних відносин.

Правові заходи не можуть відокремлюватись від загальносоціальних заходів, вони повинні доповнювати їх своїм змістом. Право сприяє нормальному функціонуванню всієї системи кримінально-правового впливу та органів, які їх застосовують, організовує соціальний механізм та організаційно-управлінську діяльність.

В певних рамках право регулює дію покарання за вчинення злочинів. Щодо вирішення проблеми запобігання злочинам у сфері кредитування, то тут потрібна цілеспрямована система правових заходів, що забезпечить зменшення та повну нейтралізацію причин та факторів, які сприяють вчиненню таких злочинів на всіх етапах та рівнях. В юридичній літературі таке питання фактично не знайшло відповідного відображення. Головні зусилля науковців були спрямовані на розроблення основних проблем боротьби зі злочинністю, підвищення ефективності кримінального покарання. Проте це зовсім не свідчить про те, що наукою не розроблені заходи, які стосуються даної проблеми. Багато авторів звертали увагу на питання запобігання злочинам у сфері економіки взагалі [49, с. 264], вивчали програмні заходи протидії легалізації (відмиванню) коштів [17, с. 115], досліджували загальну характеристику криміналізації кредитно-фінансової системи України [23, с. 570].

Грунтовно досліджувались правові проблеми фінансового контролю в Україні, зокрема необхідності вдосконалення законодавства в досліджуваній

сфері, взаємодії і координації контролюючих органів. Проте вивченню заходів запобігання злочинам в сфері кредитних відносин, зокрема вдосконаленню законодавства приділено досить мало уваги.

Кредитно-фінансова діяльність регулюється законодавчими актами, основними з яких є Закони України: «Про банки і банківську діяльність» [7], «Про кредитні спілки» [9], «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [10]. Кредитна система має великі можливості позитивного впливу на розвиток економіки, та водночас відчуває негативний вплив неврегульованості певних правових положень, недоліків кредитно-фінансових технологій, документообігу, недостатнього професійного рівня працівників кредитної галузі, а також існування можливості зловживань як з боку працівників кредитно-фінансових установ, так і позичальників. Ці обставини загострюють криміногенну обстановку та сприяють зростанню злочинних посягань на кредитно-фінансові відносини [42, с. 122].

У сучасному кримінально-правовому полі вітчизняного законодавства здійснено важливий крок у створенні правової основи для боротьби зі злочинами у кредитно-фінансовій сфері. Певне значення для захисту майнових прав кредиторів має введення в розділ 7 Особливої частини КК України «Злочини у сфері господарської діяльності» кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за вчинення злочинів у сфері кредитних відносин.

На сучасному етапі основним напрямом розвитку та побудови України як правової держави є її інтеграція до країн Європейського Союзу. Звичайно, найважливішим на цьому шляху є адаптація українського законодавства (в тому числі кримінального) до законодавства європейських країн. Це зумовлено тим, що у пріоритетах європейських держав питання правового співробітництва держав щодо запобігання злочинності та справедливого кримінального правосуддя в Європі посідає одне із найважливіших місць. Науковці проводять спроби систематизувати європейське право, що стосується запобігання

злочинам, а також ведеться робота щодо створенням концепції “європейського кримінального права”. При прийнятті нового КК України переважна більшість вчених, законодавців та практиків вважали, що новий кримінальний закон повністю відповідає європейському досвіду та міжнародним нормам. Так, очевидна невідповідність національної законодавчої бази вимогам міжнародного співтовариства вже призвела до включення України в списки країн, що належним чином не здатні співпрацювати у сфері запобігання кредитних злочинам.

Проблема адаптації вітчизняного кримінального законодавства України до законодавства країн Європи в сфері запобігання злочинам, що посягають на кредитні відносини на науковому рівні не висвітлювались, проте доцільно провести такі дослідження в найближчий час. У зв’язку з цим, слід порівняти статті Кримінальних (Карних) кодексів деяких країн Європейського Союзу (Данія, Німеччина, Австрія, Польща, Іспанія, Швейцарія) [64, 346-350] з КК України, відповідно яких передбачена відповідальність за злочини вчинені проти сфери кредитування.

Для прикладу доцільно розглянути злочини, що посягають на суспільні відносини в частині забезпечення інтересів юридичних чи фізичних осіб та держави, пов’язаних з неплатоспроможністю. Так, варто зазначити, що при вчиненні таких діянь шкода може заподіюватись в одних випадках кредитним відносинам, а в інших певним видам господарським відносинам. До вказаних злочинів відносять зокрема доведення до банкрутства (ст. 219 КК України, ст. 301 КК Польщі, ст. 159 КК Австрії, п. 2, 8(2) ст. 283 КК Німеччини, ст. 165 КК Швейцарії, ст. 260 КК Іспанії). Проаналізувавши кримінально-правові норми європейських держав, слід вказати, що на відміну від норм кримінального закону України, відслідковується дещо різний підхід до розуміння злочинних діянь, пов’язаних з неплатоспроможністю. Так, склад злочину передбачений ст. 218-1 КК України характерний лише для кримінального законодавства Іспанії. Згідно законодавства інших європейських

країн таке діяння не визнається кримінально караним. Відповідно до кримінального закону Данії всі правопорушення, пов'язані з неплатоспроможністю, не є злочинними та відносяться до адміністративної відповідальності.

Наступним видом злочинів, які доцільно розглянути є злочини, що посягають на суспільні відносини в сфері забезпечення законності фінансування, кредитування, здійснення певних видів діяльності у сфері кредитування. До цієї групи злочинів, відповідальність за які закріплено в більшості КК європейських країн, відносяться такі небезпечні посягання як легалізація (відмивання) грошових коштів (ст. 209, КК України, ст. 299 КК Польщі, ст. 165 КК Австрії, ст. 261 КК Німеччини, ст. 301 КК Іспанії, ст. 305bis КК Швейцарії), шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК України, ст. 297 КК Польщі, ст. ст. 152, 153b КК Австрії, ст. ст. 264-1, 265 КК Німеччини, ст. ст. 308, 309 КК Іспанії, ст. 298(1) КК Данії, ст. 305 ter КК Швейцарії).

Відмивання коштів є найбільш небезпечним злочином даної групи. За даними Організації економічного співробітництва та розвитку, обсяг відмитих коштів щорічно складає від 2 до 5 відсотків світового валового продукту. Експерти ж зазначають, що найближчим часом цей показник значно збільшиться у зв'язку із впровадженням єдиної європейської валюти і недостатнім регулюванням фінансових операцій у сфері нових електронних технологій. Безсумнівно, міжнародний характер такого злочину, заподіяння великих матеріальних збитків, дестабілізація нормального функціонування світової кредитно-фінансової системи і стали підґрунтям криміналізації даних діянь більшості країн Європи.

Слід звернути увагу на суворість покарання за КК України при вчиненні легалізації (відмивання) коштів, одержаних злочинним шляхом. В цьому випадку верхня межа покарання становить 15 років позбавлення волі, хоча за нормами кримінального права європейських країн дана межа не перевищує 5

років позбавлення свободи (Польща, Австрія) ув'язнення (Швейцарія), 6 років (Іспанія), 10 років (Німеччина).

Актуальним питанням в європейських країнах набула криміналізація діянь, що пов'язані із шахрайством з фінансовими ресурсами. Крім класичного розуміння цього злочину (надання суб'єктом господарської діяльності завідомо неправдивої інформації органам влади, кредитно-фінансовим установам з метою одержання кредитів, субвенцій, дотацій тощо) в деяких кримінальних законах країн Європи закріплено ряд норм, які встановлюють відповідальність за різні завуальовані форми вчинення фінансового шахрайства. Наприклад це шахрайство з фальсифікуванням страхового випадку (ст. 298 КК Польщі, ст.ст. 263 (5), 265 КК Німеччини, ст. 151 КК Австрії), шахрайство при капіталовкладенні (ст. 264а КК Німеччини), ланцюгові ігри та створення фінансових пірамід (ст. 168а КК Австрії), шахрайство з використанням заборонених чеків, строкових зобов'язань, векселів (ст. 250 (3) Іспанії) тощо. Така конкретизація кримінально-правових норм має важливе значення для правильної кваліфікації певного злочинного діяння, особливо у тих випадках, коли виникають ускладнення щодо відмежування злочину від фінансового правопорушення. Так, в більшості країн Європейського Союзу, на відміну від України, визнано злочинними різного роду зловживання при страхуванні. Хоча в Україні викликає особливої уваги ситуація, яка спостерігається у сфері страхової діяльності.

Враховуючи розвиток системи страхування в Україні, зріст суспільно-небезпечних діянь в даній підсистемі кредитно-фінансових відносин, заподіяння останніми значної шкоди, та з оглядом досвіду Європейських країн, постає необхідність підсилення відповідальності за зловживання при страхуванні. Пропонується криміналізувати діяння які характеризуються зловживанням при страхуванні, а саме: умисне, з метою отримання страхової компенсації, створення обставин та умов, що зумовлюють настання події, яка є підставою для виплати такої компенсації. До того ж, необхідність встановлення

відповідальності за вчинення вказаного діяння, обумовлена й вимогами практики. Так у структурі кредитно-фінансової системи України, найбільша питома вага по залученню вільних грошових коштів юридичних та фізичних осіб приходить на страхові компанії, а основним способом розкрадання таких коштів є незаконне їх отримання через надання фіктивної документації про дійсність настання страхового випадку. Також є необхідність в закріпленні у чинному кримінальному законодавстві норми, яка б встановлювала відповідальність за проведення ланцюгових ігор та створення фінансових пірамід. Адже останнім часом в Україні активізувались злочинні угруповання, які діють за принципом “фінансових пірамід”.

Слід вказати, що на перший погляд вказані діяння охоплюються складом злочину – шахрайство, відповідальність за який передбачено ст. 190 КК України і об’єктом якого є майно або право на таке майно. Проте, в даному випадку йдеться мова про порушення встановленого законом порядку здійснення діяльності на ринку кредитно-фінансових послуг, що може заподіяти майнову шкоду громадянам або юридичним особам, врешті погіршити загальну економічну ситуацію в Україні. Окрім того, більш чітко визначення об’єкта вказаного протиправного діяння надасть змогу більш повно розрізнити основні характеристики певних злочинів, конкретизувати вивчення багатьох проблемних питань злочинності у сфері кредитних відносин [20, с. 115]

Виходячи із вказаного, не можна визнати ефективним законодавство, яке передбачає відповідальність за злочини у сфері кредитних відносин і з точки зору досконалості диспозицій кримінально-правових норм. Адже без наявності науково обґрунтованих, оптимальних та якісно реалізованих санкцій виконання кримінальним правом його функцій неможливе.

Аналіз кримінального законодавства свідчить про те, що із санкцій, які передбачені за злочини у сфері кредитних відносин, переважна більшість передбачає покарання у вигляді штрафу, а також обмеження та позбавлення

волі. У санкціях позбавлення або обмеження волі встановлено терміном до 5 років. Проте, проведений аналіз судової практики вказує на те, що суди при призначенні покарання за злочини у сфері кредитних відносин позбавлення волі як вид покарання застосовують досить рідко. В більшості випадків застосовують штраф та інші альтернативні види покарання, не пов'язані з позбавленням та обмеженням волі.

Науковець А. М. Ключко наполягає на необхідності посилення кримінальної відповідальності за злочини, що вчинюються у сфері банківської діяльності. Можливо, варто внести до структури КК України статті “Незаконне отримання банківського кредиту”. Враховуючи особливості кримінального законодавства України, випадки незаконного отримання кредитів загалом на практиці кваліфікуються як “шахрайство” за ст. 190 КК України. Однак предметом шахрайства може бути як чуже майно, так і право на таке майно, а при отриманні кредиту йдеться про грошові кошти, а не про майно [33, с. 710].

Прикладом законодавчо закріпленого злочину «Незаконне отримання кредиту» є ст. 176 КК Російсько Федерації. Об'єктом даного злочину є інтереси кредиторів, предметом - кредит або пільгові умови кредитування, а об'єктивна сторона діяння полягає у незаконному отриманні вказаних предметів. Суб'єктивна сторона злочину передбачає умисну форму вини, а його суб'єкт є спеціальним: індивідуальний підприємець або керівник комерційної або некомерційної організації-позичальника. Зазначений приклад пов'язаний з кредитними відносинами банківських установ та їх клієнтів, що безперечно є особливо актуальним питанням в умовах виникаючих кризових явищ в країні. Наведені вище положення щодо відсутності у кримінальному законодавстві норм про відповідальність за незаконні дії з кредитними ресурсами банків є не єдиною прогалиною законодавства України щодо відповідальності за злочини у сфері кредитної діяльності, проте всі існуючі

проблеми кримінального законодавства з цього питання неможуть бути вичерпані в одній статті [38, с. 177-178].

Так, існує необхідність удосконалення окремих норм особливої частини КК України у яких передбачена відповідальність за злочини проти кредитно-фінансових відносин. Адже в умовах розростання тіньової економіки, поширення організованої злочинності, набуття такими злочинами міжнародного характеру, відповідна систематизація кримінального законодавства має велике значення. Очевидно, варто повніше враховувати міжнародний досвід, здійснити ряд наукових розробок щодо криміналізації та декриміналізації окремих зловживань, що посягають на систему кредитних відносин.

Варто зазначити, що доцільно провести декриміналізацію (повну або часткову) складів злочинів, відповідальність за які передбачено ст. 218-1 КК України (доведення банку до банкрутства) та ст. 220 КК України (приховування стійкої фінансової неспроможності) з переведенням їх до адміністративної відповідальності, оскільки фіктивно створений фінансовий стан будь-якої господарюючої одиниці може бути з'ясовано та оскаржено й під час розгляду справи про банкрутство в господарських судах (тобто наявні цивільно-правові відносини). Проте, на даний час в Україні з моменту прийняття в новій редакції Закону України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” продовжуються суперечки щодо розуміння економічної суті банкрутства, вчені та практики продовжують пошук оптимальних форм юридичного закріплення даного поняття. Тому, в подальшому, після визначення суті вказаного поняття можливо буде визнати правовідносини в даній сфері, які стануть об'єктом кримінально-правової охорони [46, с. 110]

Слід звернути увагу і на те, що при вирішенні питання про переведення вказаних діянь в рамки адміністративної відповідальності, необхідно встановлювати відповідну нижню межу суми штрафу. Мова йде про те, що

штрафні санкції повинні бути значними, оскільки дані діяння зазвичай заподіюють велику матеріальну шкоду.

Законодавство у сфері кредитних відносин, яке потребує вдосконалення знаходить відображення і в інших галузях права та законодавства. До них слід віднести частину норм кримінально-процесуального права, адміністративного, фінансового та інших галузей права. Так, у кримінально-процесуальному праві є норми, які прямо вказують на виявлення причин та умов, які сприяють вчиненню злочинів а також зобов'язання органів дізнання, слідства та прокуратури щодо подання про вжиття заходів для усунення цих причин та умов [3].

Норми адміністративного права регулюють управлінську діяльність правоохоронних органів, які здійснюють запобігання злочинам в сфері кредитних відносин, закріплюють адміністративний вплив на звільнених від покарання, передбачають інші заходи, які мають відношення до запобігання злочинів в даній сфері (встановлена відповідальність за невиконання законних вимог Національного банку України щодо усунення порушень банківського законодавства – ст. 166-5 КУпАП; за ухилення від реєстрації в органах Пенсійного фонду України, Фонду соціального страхування України – ст. 165-1 КУпУП; за порушення законодавства з фінансових питань – ст. 164-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення) [5].

Норми фінансового права: регулюють відносини в галузі діяльності банків та інших кредитних установ, визначають порядок проведення фінансового контролю (перевірка виконання фінансових зобов'язань перед державою та всіма суб'єктами кредитно-фінансової системи; перевірка дотримання правил здійснення фінансових операцій, розрахунків і збереження коштів даними установами; попередження і усунення виявлених порушень фінансової дисципліни тощо), встановлюють відповідальність за невиконання приписів.

Таким чином, правові заходи запобігання злочинам у сфері кредитних відносин становлять певну систему заходів, які відносяться до різних галузей права та законодавства.

Для реалізації правових заходів запобігання злочинам у сфері кредитування важливе значення має прийняття проекту Закону України “Про профілактику злочинів” від 12 травня 2015 р., який визначає систему заходів профілактики (запобігання) злочинів, порядок їх здійснення відповідними органами, установами та організаціями. Проте, слід вказати що даний законопроект закріплює заходи запобігання злочинам, здійснення яких буде ефективним лише щодо злочинів (правопорушень, фонових явищ) загальнокримінальної спрямованості. Запобігання ж злочинам у сфері кредитних відносин, поряд з іншими, повинно включати дещо окремі заходи, що пов’язано з особливістю даних злочинів.

Вищевказане свідчить про те, що на даний час виникла необхідність у підвищенні гарантій щодо вирішення проблем запобігання злочинам у сфері кредитування. Перш за все необхідно точно та об’єктивно визначити коло суб’єктів, які будуть здійснювати запобігання злочинам в даній сфері, їх компетенцію, підвищити відповідальність та взаємодію. Актуальним є питання створення єдиної системи правових норм при вирішенні даної проблеми. Першим кроком в цьому повинно бути прийняття проектів Закону України “Про профілактику злочинів” та “Про боротьбу з економічною злочинністю”. Відповідно, запобігання злочинам у сфері кредитних відносин потребує удосконалення норм різних галузей права та прийняття додаткових норм.

Для зменшення рівня злочинності першочергово необхідно реформувати та вдосконалити кримінальне законодавство і законодавство про запобігання злочинам. Наступним заходом повинно бути реформування законодавства у сфері кредитних відносин. Слід вказати, що таке ужорсточіння повинно стосуватись лише фінансових санкцій за вчинені злочини, оскільки в

переважній більшості злочини такого виду завдають великої матеріальної шкоди.

Проте, варто зазначити, що все-таки деякі роботи щодо вдосконалення законодавства в сфері кредитних відносин проводиться. Так, 2 березня 2015 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності пов'язаних із банком осіб» № 218-VIII [8]. Ухвалення цього документа слід вважати спробою законодавця відреагувати на кризові явища у вітчизняній банківській системі, спровоковані нестабільною політичною ситуацією в Україні, війною на Донбасі, коливаннями курсу національної валюти, внаслідок чого лише за останній рік до числа неплатоспроможних було віднесено більше сорока банків. Однак, на думку суб'єкта законодавчої ініціативи - Президента України, значне погіршення фінансового становища банків, що відбулося останнім часом, пов'язане не лише зі згаданими об'єктивними факторами, а і з чинниками суб'єктивного характеру, зокрема, здійсненням банками ризикових операцій, у тому числі надмірного кредитування пов'язаних із банком осіб, та приховуванням таких операцій від регулятора шляхом подання недостовірної звітності. З огляду на вказані обставини і була сформована мета відповідного законопроекту – посилення відповідальності пов'язаних із банком осіб [8].

Враховуючи важливе значення правових заходів запобігання злочинам у сфері кредитування, необхідно не перебільшувати їх можливості, оскільки воно виходить за межі правового регулювання. При цьому не потрібно ігнорувати й той факт, що правові заходи не повинні усувати покарання. Тому до них мають приєднуватись інші заходи в тому числі, заходи організаційно-управлінського характеру.

Вважаємо за доцільне поповнити чинний КК України самостійним складами злочинів «Шахрайство в сфері кредитування», «Незаконне

отримання кредиту», «Злісне ухилення від погашення кредиторської заборгованості».

Проте при законодавчому впровадженні складу злочину «Злісне ухилення від погашення кредиторської заборгованості» слід обов'язково врахувати положення ст. 1 Протоколу № 4 до Європейської конвенції «Про захист прав людини і основних свобод» від 4 листопада 1950 р. («ніхто не може бути позбавлений волі лише на тій підставі, що він не в змозі виконати своє договірне зобов'язання»), а тому передбачити за нього лише «альтернативні» види покарань, тобто ті, що не пов'язані із арештом і позбавленням волі.

Об'єктивну сторону складу «Незаконне отримання кредиту» пропонуємо характеризувати як дії індивідуального підприємця або керівника організації, що полягають в отриманні кредиту або пільгових умов кредитування шляхом надання банку або іншому кредитору завідомо неправдивих відомостей про своє господарське становище або фінансовий стан, якщо вони спричинили наслідки у вигляді заподіяння великої шкоди при наявності причинного зв'язку між незаконними діями індивідуального підприємця або керівника організації при отриманні кредиту або пільгових умов і заподіянням великої шкоди.

На нашу думку, було б доцільним завдані збитки визнавати великим для банку або іншої кредитної організації в процентному відношенні грошової його суми до їхнього статутного капіталу (1%). При подібному підході забезпечувався б принцип рівності відповідальності винних (перед банками і кредитними організаціями) незалежно від інших обставин справи. Що стосується організацій і індивідуальних підприємців, то розмір великого збитку складу незаконного отримання кредиту потрібно визначати в кожному окремому випадку окремо з урахуванням господарського становища та фінансового стану кредитора, ступеня негативного впливу на них даного збитку.

Суб'єктом злочину незаконного отримання кредиту має бути керівник організації (комерційної чи некомерційної) або індивідуальний підприємець, які

незаконно отримали кредит або пільгові умови кредитування. Суб'єктом незаконного отримання державного цільового кредиту, так само використання його не за прямим призначенням має бути керівник організації (комерційної чи некомерційної), індивідуальний підприємець або громадянин, які незаконно такий кредит отримали (одержувачі кредиту) або використовували його не за прямим призначенням (розпорядники кредиту).

Основним безпосереднім об'єктом «Злісне ухилення від погашення кредиторської заборгованості» є інтереси кредиторів, що охороняються законом, і на які зазіхає боржник, ухиляючись від погашення кредиторської заборгованості або від оплати цінних паперів у великому розмірі, а додатковим об'єктом - інтереси правосуддя в сфері виконання судових рішень у сфері кредитних відносин.

Під кредиторською заборгованістю стосовно даного складу злочину слід розуміти будь-яке невиконане зобов'язання боржника (фізичної та юридичної особи, держави) перед кредитором, в тому числі заборгованість за тимчасово залучені грошові кошти, товарно-матеріальні цінності, а також за неоплачені виконані роботи і надані послуги.

Об'єктивну сторону злісного ухилення від погашення кредиторської заборгованості складають дії боржника (керівника організації або громадянина), які спрямовані на злісне ухилення від погашення кредиторської заборгованості у великому розмірі або від оплати цінних паперів перед кредитором після вступу в законну силу відповідного судового акта, тобто невиконання судового рішення, яке зобов'язує боржника погасити кредиторську заборгованість або оплатити цінні папери.

Про злісне ухилення боржника від погашення кредиторської заборгованості може свідчити:

✓ повторне невиконання боржником без поважних причин виконавчого документа;

✓ умисне невиконання законних вимог державного виконавця або перешкода їх виконання; подання боржником недостовірних відомостей про доходи та про майновий стан боржника, неповідомлення про звільнення з роботи, про нове місце роботи або місце проживання;

✓ ухилення без поважних причин від явки за викликом державного виконавця або до місця вчинення виконавчих дій.

Суб'єктивна сторона складу злісного ухилення від погашення кредиторської заборгованості характеризується виною у вигляді прямого умислу.

Отже, вся сукупність правових норм, які прямо чи побічно спрямовані на якісніше регулювання кредитно-фінансових відносин та система законодавчого забезпечення діяльності правоохоронних органів із захисту прав відноситься до правових заходів запобігання злочинам у сфері кредитних відносин.

Пропонується вирішення питань щодо:

✓ удосконалення чинного законодавства у сфері кредитно-фінансових відносин, виходячи із принципів верховенства права, рівності у можливостях суб'єктів даної сфери;

✓ адаптації законодавства України до міжнародних норм і стандартів у системі кредитно-фінансових відносин та захисту кредитно-фінансової системи від злочинних посягань;

✓ більш повного врахування досвіду Європейських країн, зокрема й удосконалення кримінального законодавства України і прийняття законодавства про запобігання злочинам.

Висновки до Розділу 3

1. Злочини, що вчиняються у сфері кредитних відносин – це одні з найбільш небезпечних фінансових, економічних злочинів, оскільки їх

негативний вплив поширюється і відображається не лише на кредитно-фінансовій системі України, але й на інших важливих об'єктах економічної діяльності. У своїй більшості суспільно-небезпечні діяння у сфері кредитування кваліфікують за ст. 190 КК України «Шахрайство» і ст. 222 КК України «Шахрайство з фінансовими ресурсами». Як свідчить судова практика, часто кваліфікація даних злочинів здійснюється за їх сукупністю із злочинами, передбаченими статтями 357, 358, 366 КК України. Так, за для протиправного отримання кредиту вчиняється викрадення або незаконна купівля паспортів, підроблення документи, використовуються чужі найменування фірм тощо.

Аналіз судової практики свідчить про часту «мінливість» позицій у рішеннях вищих спеціалізованих судів на одні і ті ж питання, що стосуються відповідальності, в тому числі, й кримінальної, у сфері кредитування. Слід визнати і те, що даними судами ведеться недостатня робота, як з інтерпретації правових норм, що здійснюють охорону сфери кредитування, так і з узагальнення практики судів нижчих інстанцій у даній категорії спорів.

2. Основною причиною стрімкого зростання злочинності у сфері кредитування, а також помилок у правовій кваліфікації злочинних діянь, є недосконалість як кримінального законодавства України, так і законодавства із кредитування, до котрого спрямовують «бланкетні» норми КК України.

Так, очевидна невідповідність національної законодавчої бази вимогам Європейського Союзу вже призвела до включення України в списки країн, що належним чином не здатні співпрацювати у сфері запобігання кредитних злочинам.

3. Важливим є вдосконалення законодавства із запобігання злочинам у сфері кредитування, що було б спрямованим на більш якісне регулювання кредитно-фінансових відносин, на захист прав і економічних свобод усіх суб'єктів відносин, та систему нормативного забезпечення діяльності правоохоронних органів із захисту прав. Дане законодавство має ґрунтуватися, насамперед, на принципі верховенства права, а також рівності в можливостях

суб'єктів кредитних відносин. Науковій еліті та законодавцю варто більше зосередити увагу на питаннях кримінальної відповідальності за створення фінансових пірамід і «ускладнених формах» фінансових махінацій.

4. Вважаємо за доцільне виокремити у чинному КК України самостійний розділ - «Злочини у кредитно-фінансовій системі».

5. Вважаємо за доцільне поповнити чинний КК України самостійним складами злочинів «Шахрайство в сфері кредитування», «Незаконне отримання кредиту», «Злісне ухилення від погашення кредиторської заборгованості».

Проте при законодавчому впровадженні складу злочину «Злісне ухилення від погашення кредиторської заборгованості» слід обов'язково врахувати положення ст. 1 Протоколу № 4 до Європейської конвенції «Про захист прав людини і основних свобод» від 4 листопада 1950 р. («ніхто не може бути позбавлений волі лише на тій підставі, що він не в змозі виконати своє договірне зобов'язання»), а тому передбачити за нього лише «альтернативні» вили покарань, тобто ті, що не пов'язані із арештом і позбавленням волі.

ВИСНОВКИ

Дослідження кримінально-правової охорони кредитних відносин дало можливість сформулювати наступні положення та висновки:

1. Кредитні відносини як об'єкт кримінально-правової охорони - це сукупність охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин, що забезпечують рух кредитних коштів в різних сферах економіки, і виникають між кредитором і позичальником на умовах, встановлених кредитором, з метою отримання вигоди і надання фінансових послуг юридичним і фізичним особам.

2. Злочини у сфері кредитування – це передбачені КК України суспільно небезпечні, кримінально карані, винні діяння визначених законом суб'єктів кредитних відносин, що посягають на грошово-кредитні відносини та безпосередньо направлені на порушення права власності банку чи іншої кредитної установи або на встановлені законом принципи кредитування, шляхом незаконного отримання у тимчасове користування фінансових ресурсів на умовах платності, забезпеченості, поворотності, цільового використання та строковості

Злочини у сфері кредитування утворюють чотири групи злочинів:

1) основні злочини – безпосередньо спрямовані на незаконне одержання банківських кредитів: ст. 190 «Шахрайство», ст. 191 «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем», ст. 192 «Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою», ст. 222 «Шахрайство з фінансовими ресурсами» КК України;

2) злочини економічного спрямування – завдають непрямой шкоди кредиторам або виступають способами готування, вчинення та приховування першої групи злочинів: ст. 202 «Порушення порядку зайняття господарською та банківською діяльністю», ст. 205 «Фіктивне підприємництво», ст. 207 «Ухилення від повернення виручки в іноземній валюті», ст. 208 «Незаконне відкриття або використання за межами України валютних рахунків», ст. 209 «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом», ст. 218

«Фіктивне банкрутство», ст. 219 «Доведення до банкрутства», ст. 220 «Приховування стійкої фінансової неспроможності», ст. 221 «Незаконні дії у разі банкрутства» КК України;

3) злочини, що сприяють досягненню основного злочинного результату, - ст. 200 «Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення», ст. 357 «Викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження», ст. 358 «Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів», ст. 361 «Незаконне втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж», ст. 362 «Викрадення, привласнення, вимагання комп'ютерної інформації або заволодіння нею шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем», ст. 363 «Порушення правил експлуатації автоматизованих електронно-обчислювальних систем»;

4) злочини, пов'язані з протиправною діяльністю службових осіб, - ст. 365 «Перевищення влади або службових повноважень», ст. 366 «Службове підроблення», ст. 367 «Службова недбалість», ст. 368 «Одержання хабара», ст. 369 «Давання хабара», ст. 370 «Провокація хабара».

3. Загальним об'єктом злочинів у сфері кредитування є сукупність відносин у економічній системі України, а родовим - фінансові відносини як самостійна група суспільних відносин. Тому, вважаємо за доцільне виокремити у чинному КК України самостійний розділ – «Злочини у кредитно-фінансовій системі». Основним безпосереднім об'єктом виступають конкретні відносини, яким завдається чи може бути завдана шкода, а додатковим - можуть бути відносини власності, добросовісна конкуренція, господарські відносини, нормальна діяльність державного апарату, органів місцевого самоврядування, порядок приватизації тощо.

В основному предметом злочину можуть виступати усі види кредитів, не залежно від того хто є кредитором, а також неправдива інформація, що надається адресатам з метою одержання кредитів (в конкретному випадку має юридичне значення для прийняття позитивного рішення щодо надання кредиту).

Суспільно-небезпечні діяння в злочинах у сфері кредитування характеризуються активною поведінкою. Так, шахрайство у сфері кредитування (ст. 190 КК України) полягає у заволодінні чужим майном або правом на майно, що здійснюється у спосіб обману або зловживання довірою, а у шахрайстві з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК України) - надання завідомо неправдивої інформації органам державної влади, органам влади Автономної Республіки Крим чи органам місцевого самоврядування, банкам або іншим кредиторам з метою одержання кредитів у разі відсутності ознак злочину проти власності.

4. Суб'єкт злочину шахрайстві загальний, але якщо воно вчинене службовою особою і якщо вона з метою обману чи зловживання довірою зловживала владою або службовим становищем, то такі дії службової особи потрібно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами статей 190 і 364 КК України.

Суб'єктом злочину у шахрайстві з фінансовими ресурсами може бути громадянин-підприємець або засновник чи власник суб'єкта господарської діяльності, а також службова особа суб'єкта господарської діяльності.

Суб'єктів злочинів у сфері кредитування, можна ділити на дві групи:

- 1) особи, що належать чи мають безпосереднє відношення до діяльності кредитно-фінансових інститутів;
- 2) особи, що не належать до діяльності кредитних установ, але вчиняють злочини в даній системі.

Суб'єктивна сторона злочинів у сфері кредитування характеризується прямим умислом, а також корисливими метою і мотивом.

5. Кваліфікуючими ознаками злочинів у сфері кредитної діяльності є вчинення таких дій повторно, за попередньою змовою групою осіб, у великих та особливо великих розмірах, організованою групою та інші.

6. Злочини, що вчиняються у сфері кредитних відносин – це одні з найбільш небезпечних фінансових, економічних злочинів, оскільки їх негативний вплив поширюється і відображається не лише на кредитно-фінансовій системі України, але й на інших важливих об'єктах економічної діяльності. У своїй більшості суспільно-небезпечні діяння у сфері кредитування кваліфікують за ст. 190 КК України «Шахрайство» і ст. 222 КК України «Шахрайство з фінансовими ресурсами». Як свідчить судова практика, часто кваліфікація даних злочинів здійснюється за їх сукупністю із злочинами, передбаченими статтями 357, 358, 366 КК України. Так, за для протиправного отримання кредиту вчиняється викрадення або незаконна купівля паспортів, підроблення документи, використовуються чужі найменування фірм тощо.

Аналіз судової практики свідчить про часту «мінливість» позицій у рішеннях вищих спеціалізованих судів на одні і ті ж питання, що стосуються відповідальності, в тому числі, й кримінальної, у сфері кредитування. Слід визнати і те, що даними судами ведеться недостатня робота, як з інтерпретації правових норм, що здійснюють охорону сфери кредитування, так і з узагальнення практики судів нижчих інстанцій у даній категорії спорів.

7. Основною причиною стрімкого зростання злочинності у сфері кредитування, а також помилок у правовій кваліфікації злочинних діянь, є недосконалість як кримінального законодавства України, так і законодавства із кредитування, до котрого спрямовують «бланкетні» норми КК України.

Так, очевидна невідповідність національної законодавчої бази вимогам Європейського Союзу вже призвела до включення України в списки країн, що належним чином не здатні співпрацювати у сфері запобігання кредитних злочинам.

8. Важливим є вдосконалення законодавства із запобігання злочинам у сфері кредитування, що було б спрямованим на більш якісне регулювання кредитно-фінансових відносин, на захист прав і економічних свобод усіх суб'єктів відносин, та систему нормативного забезпечення діяльності правоохоронних органів із захисту прав. Дане законодавство має ґрунтуватися, насамперед, на принципі верховенства права, а також рівності в можливостях суб'єктів кредитних відносин. Науковій еліті та законодавцю варто більше зосередити увагу на питаннях кримінальної відповідальності за створення фінансових пірамід і «ускладнених формах» фінансових махінацій.

9. Вважаємо за доцільне поповнити чинний КК України самостійним складами злочинів «Шахрайство в сфері кредитування», «Незаконне отримання кредиту», «Злісне ухилення від погашення кредиторської заборгованості».

Проте при законодавчому впровадженні складу злочину «Злісне ухилення від погашення кредиторської заборгованості» слід обов'язково врахувати положення ст. 1 Протоколу № 4 до Європейської конвенції «Про захист прав людини і основних свобод» від 4 листопада 1950 р. («ніхто не може бути позбавлений волі лише на тій підставі, що він не в змозі виконати своє договірне зобов'язання»), а тому передбачити за нього лише «альтернативні» вили покарань, тобто ті, що не пов'язані із арештом і позбавленням волі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (редакція від 30 вересня 2016 р.) // Відомості Верховної Ради України. -1996. - № 30. - Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III (редакція від 5 січня 2017 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2001. - № 25-26. - Ст. 131.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI (редакція від 5 січня 2017 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2013. - № 9-10, № 11-12, № 13. - Ст. 88.
4. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV (редакція від 08 грудня 2016 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - № 18, № 19-20, № 21-22. - Ст. 144.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-X (редакція від 05 січня 2017 р.) // Відомості Верховної Ради України. - 1984, додаток до № 51. - Ст. 1122.
6. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV (редакція від 02 листопада 2016 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - №№ 40-44. - Ст. 356.
7. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07 грудня 2000 р. № 2121-III (редакція від 01 січня 2017 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2001. - № 5-6. - Ст. 30.
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності пов'язаних із банком осіб : Закон України від 02 березня 2015 р. № 218-VIII (редакція від 02 червня 2016 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2015. - № 17. - Ст. 122.

9. Про кредитні спілки : Закон України від 20 грудня 2001 р. № 2908-III (редакція від 01 січня 2016 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2002. - № 15. – Ст. 101.

10. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12 липня 2001 р. № 2664-III (редакція від 01 січня 2017 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2002. - № 1. – Ст. 1.

11. Про судову практику у справах про злочини проти власності : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 р. № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09>

12. Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають з кредитних правовідносин : Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України від 30 березня 2012 р. № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-12>

13. Постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 18 червня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/F27F62EF030F0959C2257E8A002B9D46?OpenDocument](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/F27F62EF030F0959C2257E8A002B9D46?OpenDocument)

14. Узагальнення судової практики розгляду кримінальних справ про злочини, склад яких передбачено ст. 366 Кримінального кодексу України (службове підроблення) [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/7C28988CDB121DF0C2257B7C00497A22](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/7C28988CDB121DF0C2257B7C00497A22)

15. Бандурка І. О. Об'єкт злочину як кримінально-правова категорія / І. О. Бандурка // Право.ua. - 2015. - № 2. - С. 70-75. - Режим доступу : [Електронний ресурс]. - http://nbuv.gov.ua/UJRN/pravo_2015_2_15

16. Берзін П. С. Проблеми кваліфікації закінчених злочинів у сфері господарської діяльності / П. С. Берзін // Адвокат. - 2012. - № 12. - С. 9-14.

17. Білоус В. Т. Програмні заходи протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом / В. Т. Білоус // Збірник наукових праць Академії ДПС України. - 2001. - № 4(14). - С. 115.

18. Білько О. П. Проблеми правового визначення кредиту / О. П. Білько // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. - 2010. - № 1. - С. 51-54.

19. Білько О. П. Характеристика кредитного законодавства та його недоліки / О. П. Білько // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. - 2014. - № 3. - С. 104-107.

20. Болтян О. Розслідування кримінальних справ щодо “фінансових пірамід” / В. Суліма, О. Болтян // Вісник прокуратури. - 2003. - № 8 (26). - С. 113-116.

21. Бондар С. В. Особливості міжнародного співробітництва під час розслідування злочинів у сфері банківської діяльності / С. В. Бондар // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). - 2013. - № 1. - С. 356-364.

22. Буцко О. В. Кваліфікуючі ознаки складу злочину, передбаченого 239-2 КК України / О. В. Буцко // Юридична наука. - 2015. - № 4. - С. 26-34.

23. Гадойбоев С. А. Злочинність у кредитно-фінансовій сфері: кримінологічний аспект / С. А. Гадойбоев / «Економічні злочини : попередження і боротьба з ними» : міжвід. наук. зб. ; [за ред. А. І. Комарової, М. О. Потебенька, В. П. Пустовойтенка, В. І. Радченка, М. Я. Азарова та ін. ; Том 25. Київ, 2001. – С. 562-581.

24. Гетманцев Д. О. Банківське право України : [навч. посіб.] / Д. О. Гетманцев, Н. Г. Шукліна. – К. : ЦУЛ, 2007. – 344 с.

25. Громко В. Я. Види злочинів, кваліфікуючою ознакою яких є їх учинення службовою особою / В. Я. Громко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. - Серія юридична. - 2015. - Вип. 1. - С. 302-312.

26. Давиденко М. Л. Поняття та класифікація злочинів у банківській сфері / М. Л. Давиденко, О. В. Герасимов // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Право. - 2013. - № 1062. - Вип. 14. - С. 158-162.
27. Джу́жа О. Злочини у сфері кредитно-фінансової та банківської діяльності : кримінологічний аналіз / О. Джу́жа, Д. Голосніченко, С. Чернявський // Право України. – 2010. - № 11. – С. 60-63.
28. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/>
29. Ємельянов М. В. Кваліфікуючі ознаки складів злочинів, що передбачають відповідальність за шахрайство / М. В. Ємельянов // Право і суспільство. - 2012. - № 4. - С. 171-175.
30. Ємельянов М. В. Об'єктивна та суб'єктивна сторона шахрайства / М. В. Ємельянов // Форум права. - 2012. - № 3. - С. 184-189.
31. Ємельянов М. В. Поняття та види шахрайства за Кримінальним кодексом України / М. В. Ємельянов // Право і суспільство. - 2011. - № 6. - С. 164-168.
32. Карпук В. А. Поняття і зміст фінансово-кредитної сфери як об'єкта злочинного посягання / В. А. Карпук // Кримінальний кодекс України : 10 років очікувань : тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародного симпозиуму (Львів, 23–24 вересня 2011 р.). – Львів : ЛДУВС, 2011. – С. 177–180.
33. Клочко А. М. Злочини у сфері банківської діяльності / А. М. Клочко // Правовий вісник Української академії банківської справи. - 2014. - № 1. - С. 68-71.
34. Коваленко О. О. Підвищення безпеки кредитування в банках / О. О. Коваленко // Управління розвитком. - 2013. - № 18. - С. 75-77.
35. Кришевич О. В. Способи шахрайств в банківській сфері: кримінально-правовий аспект / О. В. Кришевич // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. - 2012. - № 2. - С. 112-116.

36. Кришевич О. В. Шахрайство : порівняльний аналіз кримінального законодавства України та міжнародного кримінального законодавства / О. В. Кришевич // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. - 2010. - № 2. - С. 76-79.
37. Лук'яненко С. О. Кримінологічна характеристика злочинів у кредитно-фінансовій системі та їх запобігання в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / С. О. Лук'яненко // Ірпінь. - 2006. - 247 с.
38. Мисливий В. А. Банківська діяльність : питання кримінально-правової охорони / В. А. Мисливий, А. М. Клочко // Форум права. - 2016. - № 3. - С. 174–180.
39. Мисливий В. А. Банківські установи як об'єкт кримінологічної безпеки / В. А. Мисливий, А. М. Клочко. // Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної академії (економіка, право). - 2013. - № 2. - С. 120-125.
40. Мисливий В. А. Місце банківських установ серед об'єктів кримінологічної безпеки / В. А. Мисливий, А. М. Клочко // Міжнародний юридичний вісник : збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. - 2014. - Вип. 1. - С. 61-67.
41. Мудряк Т. О. Особливості розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами / Т. О. Мудряк // Міжнародний юридичний вісник : збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України – 2014. – Вип. 1. – С. 128-133.
42. Мудряк Т. О. Нормативно-правове забезпечення розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами / Т. О. Мудряк // Міжнародний юридичний вісник : збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2015. – Вип. 1. – С. 121-126.
43. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : [7-е вид., перероб. та доп.] / [за заг. ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка]. - К. : Юридична думка, 2010. – 1288 с.

44. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України : [9-те вид. переробл. та допов.] / [за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка] // К. : Юридична думка. – 2012. – 1316 с.
45. Панов М. Проблеми оптимізації санкцій за фінансові злочини / М. Панов // Право України. – 2000. - № 9. - С. 56-58.
46. Пивоваров В. В. Визначення і шляхи кримінологічного вивчення фінансової злочинності / В. В. Пивоваров // Право України. - 2003. - №1. - С. 107-111.
47. Поливач В. О. Особливості відкриття провадження в справах, що виникають із кредитних правовідносин / В. О. Поливач // Актуальні проблеми держави і права. - 2015. - Вип. 75. - С. 365-372.
48. Поливач В. О. Правова природа справ, що виникають із кредитних правовідносин, та процесуальні проблеми їх розгляду / В. О. Поливач // Адвокат. - 2012. - № 9. - С. 41 - 44.
49. Попович В. М. Транснаціональні криміногенні процеси у сфері економіки : питання комплексних, науково обґрунтованих підходів до їх призупинення / В. М. Попович // Економічні злочини : попередження і боротьба з ними : міжвід. наук. зб. [за ред. А. І. Комарової, М. О. Потєбенка, В. П. Пустовойтенка, В. І. Радченка, М. Я. Азарова та ін.] – Київ. - 2001. – Том 25. – С. 115-119.
50. Реуцький А. В. Організація міжнародного співробітництва правоохоронних органів при розслідуванні злочинів у фінансово-кредитній системі / А. В. Реуцький // Правові новели. - 2014. - № 2. - С. 116-119.
51. Рогожнікова Н. В. Основні тенденції банківського кредитування в сучасних умовах фінансово-економічної кризи / Н. В. Рогожнікова // Фінансовий простір. – 2015. - № 3. – С. 72-77.
52. Рябко Л. Г. Правове регулювання кредитних відносин по законодавству України : автореф. дис. ...канд. юрид. наук./ Л. Г. Рябко ; Нац. ун-т внутр. справ. - Х., 2002. – 20 с.

53. Соколенко К. О. Методи організації банківського кредитування / К. О. Соколенко // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. - 2014. - Вип. 1. - С. 73-78.
54. Соколенко К. О. Обґрунтування поняття кредиту і стадій його руху / К. О. Соколенко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. - 2014. - Вип. 38. - С. 400-409.
55. Старостенко О. В. Поняття та види злочинів у сфері кредитування / О. В. Старостенко // Митна справа. - 2013. - № 6 (2.1). - С. 100-107.
56. Сухачов О. О. Банківське кредитування як об'єкт посягань злочинних угруповань / О. О. Сухачов // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). - 2008. - Вип. 19. - С. 66-76.
57. Сухачов О. О. Оперативно-розшукова характеристика злочинів у сфері банківського кредитування / О. О. Сухачов, І. О. Сухарада // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). - 2012. - № 2. - С. 71-79.
58. Сухачов О. О. Способи вчинення злочинів у сфері банківського кредитування / О. О. Сухачов, І. О. Сухарада // Право і суспільство. - 2012. - № 6. - С. 201-205.
59. Сухачов О. Злочини у сфері банківського кредитування / О. Сухачов // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. - 2012. - Вип. 93. - С. 111-114.
60. Тихонова О. В. Окремі особливості злочинності у фінансово-кредитній сфері в умовах сьогодення / О. В. Тихонова // Публічне право. - 2013. - № 4. - С. 105-113.
61. Чернявський С. С. Актуальні проблеми досудового провадження у справах про незаконне одержання банківського кредиту / С. С. Чернявський // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. - 2011. - № 2 (2). - С. 116-125.

62. Чернявський С. С. Злочини у сфері банківського кредитування (проблеми розслідування та попередження): навч. посібник / [за заг. ред. О. М. Джужи]. - К. : Юрінком Інтер. - 2003. – 13 с.

63. Чернявський С. С. Розв'язання проблем протидії шахрайству з фінансовими ресурсами в банківській сфері / С. С. Чернявський, С. В. Бондар // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. - 2012. - № 1(3). - С. 84-93.

64. Шуляк Ю. Л. Використання міжнародного досвіду з метою вдосконалення кримінальної відповідальності за шахрайство / Ю. Л. Шуляк // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. - 2013. - № 3. – С. 345-351.